

Biró Emese

A fogvatartottak családi kapcsolatainak szerepe a bűnelkövetésben, a börtönélményben és a reintegrációban

Bevezetés

A családi kapcsolatok olyan „erős kötések”, amelyek kiemelt szerepet játszanak a fogvatartottak támogatásában mind a börtönben töltött idő alatt, mind pedig a szabadulás utáni reintegrációban. Az elkövetett bűncselekményért szabadságvesztésre ítélték esetében azonban gyakran tapasztalhatóak a családi kapcsolatok negatív aspektusai is. A kutatásunkban interjúalanyként szereplő fogvatartottak egy jelentős részénél a családtagoknak, rokonoknak szerepük van a bűncselekmények elkövetésében, illetve a szabadulás után az integráció akadályaként is felléphetnek. A tanulmány mérlegre teszi a családi kapcsolatok negatív és pozitív hatásait, főként a szabadulás utáni reintegrációban játszott szerepüket tartva szem előtt.

Elméleti háttér

A család szerepe a börtönbe kerülésben, a bűnözés újratermelődése a családon belül

A bebörtönzöttek és a visszaesők számának ugrásszerű növekedése láttán az USA-ban (Berg-Huebner 2011) a kutatókat az foglalkoztatta, hogy melyek a visszaesés okai és a társadalomba való beilleszkedés akadályai a szabadulás után. Egy idő után azonban a figyelmük egyre inkább a közösségbe való beilleszkedést pozitívan befolyásoló tényezőkre irányult. Ezzel párhuzamosan (külföldön) gyarapodtak a (re)integrációt segítő programok. A szabadulás utáni visszaesés és bűnelkerülés témájával foglalkozó kutatókat a 2000-es évek közepétől egyre inkább az érdekelte, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a szabadulás után csökkentik a visszaesés valószínűségét. A kutatások egy jelentős része a családi kapcsolatok reintegrációban játszott szerepét vizsgálta.

Mielőtt megvizsgálánk a családi kapcsolatok támogató szerepét a reintegrációban, nem tudjuk megkerülni azt a problémakört, amely a családi háttér és a családi kapcsolatok szerepét vizsgálja a bűnelkövető viselkedés kialakulásban. A bűnelkövetés kockázati tényezői közt előkelő helyen szerepelnek a családon belüli kockázati tényezők. A kriminológiai tanulmányok főként a fiatalkorú és fiatal felnőtt bűnelkövetők vizsgálatánál a családi kockázati tényezők közé sorolják az antiszociális szülőket, a gyermekbántalmazást, a szülők közti súlyos konfliktusokat, a gyenge szülői felügyeletet. A család többszörösen hátrányos társadalmi-gazdasági helyzete a fenti kockázati tényezők hatását felerősíti. A kriminológiai tanulmányok egy másik jelentős csoportja a bűnelkövetés családon belüli, intergenerációs transzferét vizsgálja. Az apák bűnelkövetése növeli a fiak bűnelkövetési valószínűségét (Besemer–Farrington 2012). Az anyák bűnelkövetése kisebb mértékben ugyan, de szintén hatással van a fiak bűnelkövető magatartására (Goodwin–Davis 2011). A testvérek befolyása szintén jelentősnek mutatkozott, főként az idősebb fiútestvérek bűnelkövetése volt hatással a fiatalabb fiútestvérek bűnelkövető magatartására (Ardelt–Day 2002). Előbbi kutatók a szociális tanulás elméleti keretét alkalmazva jutottak erre a felismerésre. A bűnelkövetés valószínűségét növelő családokkal szemben felmerül a kérdés, hogy tudnak-e megfelelő támogatást nyújtani a börtönből szabadult családtagoknak a reintegrációban és a visszaesés elkerülésében, vagy ellenkezőleg, a velük való kapcsolat növeli az újabb bűnelkövetés valószínűségét.

A társas kapcsolatok szerepe a börtönbüntetés alatt és után

A társas kapcsolatok szerepének vizsgálatához egy olyan elméletet választottunk alapul, amely a társas kapcsolatok és a társadalmi integráció összefüggéseit átfogóan vizsgálja. House (House 1981, House–Umberson–Landis 1988) elmélete szerint a társas kapcsolatok három fő folyamat által hatnak az egyének társadalmi integrációjára: a társas támogatás, a társas szabályozás vagy ellenőrzés, valamint a társas konfliktusok és követelések által. House a társas támogatás egy olyan meghatározását alkotta meg, amelyet eredetileg a társas támogatás és mentális egészség összefüggéseinek a vizsgálatánál használt, de amely véleményünk szerint a fogvatartottak reintegrációjának témájánál is jól alkalmazható: a társas támogatás *„olyan interperszonális tranzakció, amely tartalmazza az alábbiak legalább egyikét: 1. érzelmi törődés (szeretet, szerelem, empátia), 2. instrumentális segítség (javak, szolgáltatások), 3. információ (a környezetről), 4. méltánylás (az önértékelés szempontjából releváns információ).”* (House 1981: 39, hivatkozik rá Albert–Dávid 1998) A börtönből való szabadulás után a társas támogatás mellett a családi kapcsolatok ellenőrző és szabályozó szerepe is előtérbe kerülhet. Az esetleges társas konfliktusok és követelések pedig gondot okozhatnak a szabadulás utáni reintegráció folyamatában.

A családi kapcsolatok támogató szerepe a börtönbüntetés alatt

A börtön negatív hatásainak (pl. prizonizáció) ellensúlyozásában fontos szerepet játszanak a fogvatartottak börtönön kívüli kapcsolatai, és az ezekből származó *társas támogatás*. A fogvatartottak számára gyakran főként a családtagok azok, akik támogatást nyújtanak a börtönbüntetés ideje alatt. A családi kapcsolatok a társas támogatás kiemelt forrásai a fogvatartottak számára, emellett a baráti, haveri, munkatársi kapcsolatoknak is szerepük lehet a társas támogatás biztosításában. A börtönbüntetés alatt a társas támogatás a kapcsolattartás sajátos, szigorúan szabályozott formáin keresztül érvényesül, mint a látogatás („beszélő”), telefonálás, levelezés, csomagküldés, pénzküldés.

A börtönön kívüli társas kapcsolatoknak fontos szerepe van a szabadulás utáni reintegrációban is. A fogvatartottak látogatása kiemelt szerepet játszik a társas kapcsolatok fenntartásában és az ezekből származó társas támogatás áramlásában (Connor-Tewksbury 2015). A látogatások ezáltal csökkentik a szabadulás utáni visszaesés esélyét (Bales–Mears 2008), főleg a testvérek, a szülők és a házasársak szüleinek látogatásai esetén mutatható ki ez a hatás (Duwe–Clark 2011). Cochran és Mears (2013) szerint viszont a látogatások nemcsak pozitív, hanem negatív vagy semleges hatást is gyakorolhatnak a fogvatartottak börtönbeli magatartására és a reintegráció eredményességére, a látogatások időzítésétől, időbeli trendjeitől, a látogatók típusától, a látogatásokon szerzett tapasztalatoktól függően. Negatív hatást gyakorolhat például, ha a fogvatartottat a börtönbüntetés elején látogatják, később viszont a látogatások elmaradnak. Ha viszont a fogvatartottat a börtönbüntetés kezdetétől rendszeresen látogatják, ez csökkenti a szabadulás utáni visszaesés esélyét (Cochran 2012, 2014).

Számos tanulmány rámutatott arra, hogy a kapcsolattartás, főként a fogvatartott látogatása hozzájárul a fogvatartott családi kapcsolatainak fenntartásához és ezáltal a szabadulás utáni reintegrációhoz (Bales–Mears 2008, Cochran–Mears 2013, Berg–Huebner 2011, Cochran–Mears–Bales 2014). A látogatások gyakoriságát és mintázatait befolyásolja az is, hogy a fogvatartottak a börtönbe kerülés előtt milyen minőségű és mennyiségű társas kapcsolatokkal bírtak, és ezek milyen mértékben mobilizálhatók a börtönbüntetés alatt. Feltételezhető, hogy azok a fogvatartottak, akik szorosabb családi és baráti kapcsolatokkal rendelkeznek, gyakrabban látogatottak, és ezek a társas kapcsolatok a látogatások számától és mintázataitól függetlenül is segítenék őket a szabadulás utáni reintegrációban. A fenti kutatások azonban azt hangsúlyozzák, hogy a reintegráció sikeréhez hozzájárul, hogy a látogatások segítenek a kinti kapcsolatok fenntartásában.

A rendszeres kapcsolattartás azonban, főként a látogatás a család és hozzátartozók számára komoly *költségekkel jár*. A kapcsolattartást felvállaló családtagok gyakran más családtagoktól, például a gyerekeiktől vonnak el időt, energiát és anyagi forrásokat, hogy

a börtönben levő családtagot látogathassák és támogassák (Christian–Mellow–Thomas 2006). A költségek nagyon megterhelőek az alacsony bevételű családok számára, például olyan esetekben, amikor a fő kenyérkereső a fogvatartott volt. Ezek a családok próbálják úgy korlátozni a kapcsolattartást, hogy ez ne lehetetlenítse el a kinti család fenntartását. Egyes hozzátartozók az utazási költségek miatt nem tudják vállalni a látogatást, sőt a telefonálást sem (az amerikai rendszerben a hívott fél fizet, ha vállalja a beszélgetést), amely a börtönből általában drágább, mint kint (Christian 2005, hivatkozik rá Christian–Mellow–Thomas 2006). A személyes kapcsolattartást nehezíti, hogy a börtönök gyakran a településeken kívül helyezkednek el, a szigorú biztonsági előírások lassítják a bejutást, a látogatás helyszínéül szolgáló helyiségek zsúfoltak és kényelmetlenek (e nehezítő körülmények összefoglalását lásd Duwe–Clark 2011). A börtönbeli látogatások gyakoriságát a családok anyagi helyzete mellett azonban más tényezők is befolyásolják. Cochran és munkatársai például (a floridai börtönök statisztikáit elemezve) megállapították, hogy az olyan területekről származó fogvatartottakat, ahol magasabb a bebörtönzöttek aránya, gyakrabban látogatják (Cochran–Mears–Bales 2014).

Várakozások a szabadulással és ezen belül a visszaváró családtagokkal kapcsolatban

Egyes kutatások arra mutatnak rá, hogy a reintegráció folyamata optimális esetben már a börtönbüntetés ideje alatt kezdetét veszi. A szabadulás utáni élet, benne a családi élet optimista elképzelése és az ezzel összefüggő pozitív önmegítélés hozzájárul a bűnelkerülés esélyének növeléséhez (Visher–O'Connell 2012).

Azok a fogvatartottak, akik a börtönben azt tervezték, hogy szabadulás után újra együtt lesznek családtagjaikkal, álláshoz jutnak és új barátokat szereznek, illetve „megjavulnak”, szabadulás után kisebb eséllyel követtek el újabb bűncselekményt és kerültek újra börtönbe, mint azok, akik nem voltak optimisták és reménykedők a várakozásaikban (Burnett 1992, Burnett–Maruna 2004, hivatkozik rá Visher–O'Connell 2012). A börtönben kialakított pozitív jövőképhez szükséges optimizmust növeli a börtönbüntetés alatti *családi támogatás, a gyerekek megléte* és a börtönbüntetés ideje alatt drogrehabilitációs programban való részvétel (Visher–O'Connell 2012). A börtönbüntetés ideje alatt kapott családi támogatás hatása tehát nemcsak abban mutatkozik meg, hogy segít elviselni a börtön nehézségeit, hanem szerepet játszik a pozitív jövőkép kialakításában, ezen keresztül pedig hozzájárul a visszaesés elkerüléséhez. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt a tény is, hogy az irreálisan optimista elképzelések a szabadulás utáni életről sok esetben a reintegráció akadályai is válhatnak (épp amiatt, hogy megakadályozzák az esélyek és lehetőségek reális felmérését, illetve a nehézségekre való alapos felkészülést). Előfordul például, hogy valaki biztos abban, hogy a barátai munkát, szállást adnak majd neki, ezért

nem jelentkezik szakmaképzésre, azonban amikor kikerül a börtönből, szembesül azzal, hogy a barátai is börtönbe kerültek időközben, vagy más okok miatt nem tudják segíteni (Fiáth 2013).

A család reintegrációban játszott szerepét két irányból kell vizsgálnunk: egyrészt figyelembe kell vennünk a család részéről érkező társas támogatást és kontrollt, másrészt viszont számításba kell vennünk az egyén elképzeléseit, várakozásait a családdal kapcsolatban, illetve a saját magáról mint családtagról alkotott képét. A visszaeséstől való tartózkodás egy fontos befolyásoló tényezője, ha az egyén már a börtönbüntetés ideje alatt proszociális identitást alakít ki (Maruna 2001, Paternoster–Bushway 2009, Visher–O’Connell 2012) amelynek fontos része a családban betöltött hely elképzelése és beépítése az identitásba. Azok a fogvatartottak, akikről a kutatás későbbi fázisában bebizonyosodott, hogy sikerült elkerülniük a visszaesést, már a börtönben készült interjúkban gyakran kifejezték vágyukat egy olyan énré, amely kerüli a bűnelkövetést, és amely cserébe olyan proszociális szerepeket valósít meg, mint a jó szülő és a jó munkavállaló (Giordano–Schroeder–Rudolph 2007, hivatkozik rá Visher–O’Connell 2012), illetve al-identitásukként képzelik el a szülőséget és a munkavállalói szerepet (Crank 2014 értelmezése Maruna 2001-es írásáról). Az identitás megváltoztatására való sikeres törekvésük és az ezzel kapcsolatos optimizmusuk csökkenti a későbbi bűnelkövetés valószínűségét.

A család szerepe a reintegrációban a szabadulás után

A szakirodalomban egyetértés mutatkozik abban, hogy a családi kapcsolatoknak kulcsfontosságú szerepe van a társadalomba való visszatérés és visszailleszkedés segítésében a szabadulás után (Berg–Huebner 2011, Bales–Mears 2008). A családtagok néha a várakozásokon felül segítenek a szabadult családtagoknak a visszailleszkedésben. Kutatások kimutatták, hogy a fogvatartottak egy jelentős része számított arra a börtönben, hogy a család támogatni, segíteni fogja őket a szabadulás után. Ez a várakozásuk igaznak bizonyult, sőt, többen részesültek a családjuk támogatásában, mint ahányan előzőleg számítottak erre (Visher et al. 2004, hivatkozik rá Berg–Huebner 2011).

A család szerepe a szabadulás utáni életben a társas támogatás elméletén (pl. House 1981, House–Umberson–Landis 1988) keresztül érthető meg a legjobban, amint erre a börtönben való kapcsolattartás kapcsán is rávilágítottunk. A szabadulás után általában a családtagok a társas támogatás egy vagy több formáját nyújtják a szabadultnak: érzelmi törődést, instrumentális segítséget, információt és méltánylást. Az érzelmi törődésre, támogatásra a szabadulás után közvetlenül is nagy szüksége van a volt fogvatartottnak, mivel a börtön zárt, minden területen szabályozott területe után a szabad, változatos, de jóval kiszámíthatatlanabb környezethez való alkalmazkodás egyúttal számos stresszhelyzethez vezet. A civil környezethez való alkalmazkodásban sokat segíthet a csa-

láttagok érzelmi támogatása, optimális esetben megértő és elfogadó hozzáállása.

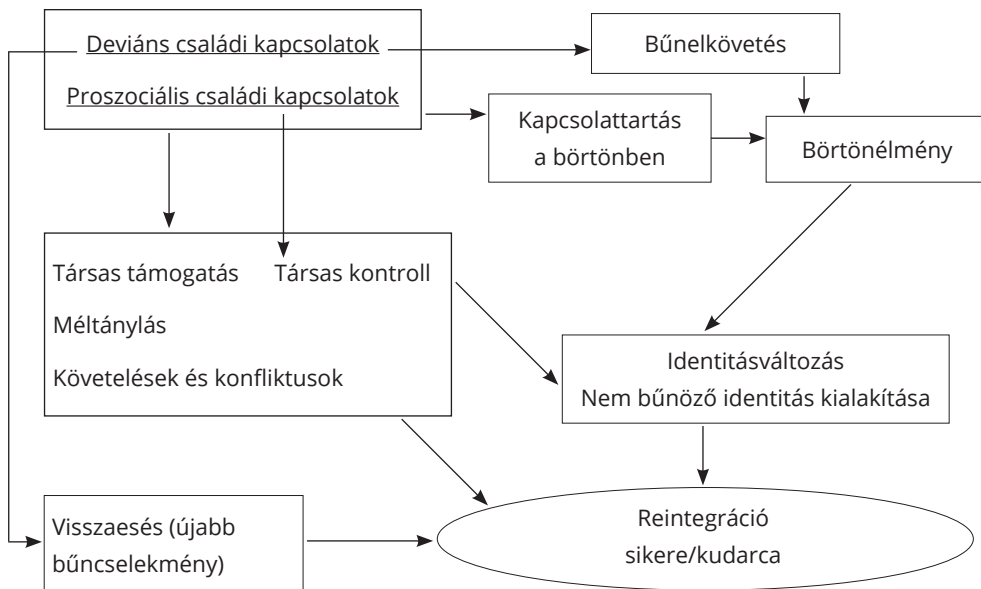
A családi kapcsolatok instrumentális támogatására is többnyire nagy szükség van a szabadulás után. A lakhatás biztosítása elsődleges kérdés, de nem kevésbé fontos a munkaszerzésben nyújtott segítség és az anyagi támogatás az első fizetés megérkezéséig. A családi kapcsolatok instrumentális támogató hatása fokozottan érvényesül a munkához jutás elősegítésén keresztül. A családtagok információkat nyújthatnak a börtönbüntetés ideje alatt bekövetkezett változásokról anélkül, hogy a szabadult zavarban éreznék magát, vagy magyarázkodnia kellene a hiányzó információk okáról, a börtönben töltött időről. A méltánylás szintén az egyénhez közel álló személyek részéről várható leginkább, olyan konstruktív visszajelzéseket, elfogadást és társas összehasonlítást jelent, amelyek hozzájárulnak a helyes önértékeléshez, végső soron, kutatásunk témájával összefüggésben, egy proszociális identitás kialakulásához és megerősödéséhez.

A tanulmány célja megvizsgálni a családi kapcsolatok szerepét a reintegráció folyamatában, feltételezve, hogy a reintegráció már a börtönben töltött idő alatt elkezdődik, és a családi kapcsolatok ebben fontos szerepet játszanak. Feltételeztem továbbá, hogy a családi kapcsolatok szerepe még hangsúlyosabbá válik a szabadulás után, hiszen ekkor a kapcsolattartás börtönben felmerülő akadályai elhárulnak. Kutatási kérdésként fogalmazódott meg, hogy a családi kapcsolatok milyen mértékben és milyen feltételek között képesek elősegíteni a volt fogvatartottak reintegrációját. Elemeztem azokat az eseteket is, amikor a családi kapcsolatok nem képesek vagy nem hajlandók támogatást nyújtani a reintegráció folyamatában. Egyes esetekben felmerül, hogy nem is beszélhetünk reintegrációról, ha az egyén már a börtönbüntetés előtt sem volt integráltnak tekinthető a társadalmi-gazdasági feltételek hiánya, illetve a deviáns csoportokba tartozás miatt. Emellett nem hagyhatók figyelmen kívül a családi kapcsolatok kifejezetten negatív aspektusai sem. Vizsgáltam tehát a családtagok szerepét a bűncselekmény elkövetésében és a börtönbe kerülésben, illetve hogy mi történik, ha ezek a negatív hatású kapcsolatok továbbra is fennmaradnak. Figyelembe vettem a nem deviáns családi kapcsolatok negatív hatásait is, a túlzott követelmények és konfliktusok előfordulásait és szerepét vizsgálva.

A szakirodalom áttekintése és szintetizálása során a következő modellt építettem fel (1. ábra), amely a családi kapcsolatok feltételezett szerepét ábrázolja a reintegráció folyamatának sikerében vagy kudarcában.

A modell feltételezi, hogy a *proszociális családi kapcsolatok* a börtönbüntetés ideje alatt a kapcsolattartáson keresztül fejtik ki jórészt pozitív hatásukat. *A börtönben a kapcsolattartás* kiemelt formája a személyes kapcsolattartás, a látogatás (beszélő), de fontos a többi kapcsolattartási forma is: a telefonálás, a pénz- és csomagküldés. A kapcsolattartáson keresztül a társas kapcsolatok *társas támogatást* nyújtanak a fogvatartottnak.

1. ábra. A családi kapcsolatok szerepe a reintegráció sikerében/kudarcaiban

Emellett, jóval kisebb mértékben, *kontrollt* is kifejtene: arra motiválják a fogvatartottat, hogy a börtönbüntetés alatt ne kövessen el újabb bűncselekményt, jó magaviseletével kedvezményt kapjon, és ezáltal lerövidítse a fogvatartási időt. A társas kapcsolatok negatív aspektusai, a *követelések és konfliktusok* a börtönben töltött idő alatt kevésbé nyilvánulnak meg, a családtagok és barátok igyekeznek kímélni a fogvatartottat. Konfliktust (főként érzelmi válságot) leginkább a párkapcsolatok felbomlása okoz, amihez gyakran az vezet, hogy a fogvatartott nem tud jelen lenni a párkapcsolatban.

A fogvatartott személy a rendszeres kapcsolattartás által megtapasztalja, hogy fontos a hozzátartozói és közeli barátai számára. Érti, hogy megmaradnak ezek a kapcsolatai, ami a *börtöntapasztalatot* is megkönnyíti, illetve arra motiválja, hogy a börtönkörnyezetben csak annyiban vegyen részt, amennyire éppen szükséges. A börtöntapasztalatot ideiglenesnek tekinti, amelyen majd szabadulás után a kinti kapcsolatai segítségével sikerül túltennie magát. Ez a személelmód csökkenti a prizonizáció esélyét. Emellett a kapcsolattartás megkönnyíti az egyénnek, hogy elképzelje magát a kapcsolatokba integrálva, főként a családban betöltött szerepekben. Mindez hozzájárul a *proszociális identitás* kialakításához, egy identitás-változáshoz, amely már a börtönben töltött idő alatt megkezdődik. Az *identitás-változáshoz* a proszociális kapcsolatok támogatása is hozzájárul: az egyén lekötözöttnek és hálásnak érzi magát, nem akar csalódást okozni közeli kapcsolatainak,

nem akar újra bűncselekményt elkövetni a szabadulás után, amely újabb börtönhöz és szeretteitől való elszakadáshoz vezetne.

A hatékony kapcsolattartás hozzájárul a kapcsolatok fennmaradásához, ezáltal ezek a kapcsolatok a szabadulás után is nyújtani tudják a reintegrációhoz és a bűncselekmény elkövetésének kerüléséhez szükséges *társas támogatást és társas ellenőrzést*.

A családi kapcsolatok hatásának elemzésekor a deviáns kapcsolatokat is figyelembe kell vennünk. A deviáns családi kapcsolatok szerepet játszhatnak a börtönbüntetéshez vezető *bűncselekmények elkövetésében*, ezáltal közvetve a börtönélmény létrejöttében. Ugyanakkor a deviáns családi kapcsolatok is nyújthatnak társas támogatást, és hozzájárulhatnak az önbecsülés növeléséhez is. Sokszor épp azért nehéz a bűnözésből élő barátokkal vagy családtagokkal megszakítani a kapcsolatot, mert a társas támogatás (megbecsülés, szeretet, törődés) szempontjából nagyon is jelentősek. Amit a deviáns családi kapcsolatok általában nem tudnak, illetve nem is akarnak nyújtani, az a társas kontroll, amely a bűncselekmények elkövetésétől igyekszik visszatartani a szabadultakat.

Az interjúalanyok börtöntapasztalatában jelentős szerepet tölt be, hogy elemzik az elkövetett bűncselekményt és a társas kapcsolatok szerepét a bűncselekmény elkövetésében. Ha aktívan részt is vettek a bűncselekményben, kilátás mutatkozik egy proszociális identitás kialakítására azáltal, hogy elhatározzák, megszakítják a deviáns kapcsolatokat és „megjavulnak”. Ebben az irányban hatnak a *proszociális támogató családi kapcsolatok* is a *kapcsolattartás* által. Amennyiben azonban a deviáns kapcsolatok a börtön után is megmaradnak, ez visszaeséshez és újabb börtönbüntetéshez vezethet a szabadulás után.

A tanulmányban, amely a szabadulás előtt és után készült mélyinterjúk elemzésén alapul, részletesen elemzem a családi kapcsolatok szerepét a reintegráció folyamatában. A reintegráció családi feltételeinél megvizsgálom, hogy mi a helyzet azokkal a családi kapcsolatokkal, amelyek nem tudnak pozitívan hozzájárulni a fogvatartott, majd szabadult reintegrációjával, hiszen szerepet játszottak a bűncselekmény elkövetésében. Feltételezve, hogy a reintegráció folyamata optimális esetben a börtönbüntetés ideje alatt megkezdődik és összefüggésben áll a börtönélménnyel, megvizsgálom, hogy milyen szerepet játszanak a családi kapcsolatok a börtönbüntetés ideje alatt a börtönélményben és a reintegrációban. Végül elemzem a családi kapcsolatok sokrétű szerepét a szabadulás után, amikor a reintegráció folyamatának konkrét feltételei és ezek megvalósulása vagy kudarca is láthatóvá válnak. Megvizsgálom, hogy mennyiben írja le és magyarázza a korábban megalkotott modell a családi kapcsolatok szerepét az interjúalanyok reintegrációjának folyamatában.

A kutatás eredményei

A családtagok, rokonok szerepe a bűnelkövetésben és a börtönbe kerülésben

A 80 interjúalany 26 százalékánál egy vagy több családtag közvetlenül is részt vett a bűncselekményben, amely a börtönbüntetéshez vezetett. Ez arra készítetett, hogy közelebbről is megvizsgáljuk a családtagok szerepét a bűncselekmény elkövetésében. Azoktól az esetektől indultunk el, amikor a családtagok nem vettek részt konkrétan a bűncselekmény elkövetésében, tehát nem soroltuk őket a fenti 26%-ba, viszont az interjúalanyok szubjektív meglátása szerint közvetve szerepük volt abban, hogy ők börtönbe kerültek.

Az egyik interjúalany rendszeres drogfogyasztóvá vált, ezért elveszítette munkáját. A megélhetési gondok és a droghoz szükséges pénz megszerzése miatt rendszeres lopásokat, betöréseket követett el. Arra a kérdésre, hogy mi vezetett a bűncselekmények elkövetéséhez, a szülők erkölcsi felelősségét említi a folyamat kialakulásában, amit mi családi szocializációnak nevezünk.

„Hát jó, ők a kommunizmusban nőttek fel, tehát lopkodtak innét-onnét, anyám például a (...) dolgozott, onnan lopkodták a csokikat, máshonnan egy kis építőanyagot a házhoz, tehát amit így tudtak, ezek ilyen tényleges dolgok voltak. (...) De ha valakinek fel kell vállalnia, az én vagyok, de őket is érinti. (...) De ők, hogy is mondjam, erkölcsileg amit ők is életükben csináltak, tehát ez megengedhető. Tehát ha lopott az ember, mert nem volt pénze, jól van, lopott az ember. Tehát ezt ők erkölcsileg megbocsájthatónak tartják.” (112)

A fenti interjúalany szülei gyermekkorra óta alkoholisták. Sőt, akkoriban gyógyszerrel való visszaélés is súlyosbította az alkoholizmusukat:

„Meg anyám elkezdte hozni a sok gyógyszert a kórházból, mert ugye hozzáfért, és akkor a gyógyszerre való ivás tönkretette őket. Mindkettőt.” (112)

A gyermekkori szocializációs zavarok, a szülők alkoholfogyasztása, konfliktusai és válása, az egyik szülővel való kapcsolat hiánya több interjúalany életében súlyos töréseket okozott. Egyesek nevelőintézetbe és/vagy javítóintézetbe kerültek. A 80 interjú 47 százalékánál tapasztalható a hátrányos vagy halmozottan hátrányos családi helyzet gyermekkorban, és egy részüknek a börtönben készült interjú idején is problémás kapcsolata volt az egyik vagy másik szülővel, illetve többször előfordult, hogy valamelyik szülővel nem is tartották a kapcsolatot. A szülők nem szándékos szerepe inkább a bűnözéshez vezető „balhész” életszakaszokban mutatkozik meg a kutató számára az interjúk alapján. Például az egyik interjúalanyt gyermekkorában az édesanyja lakásotthonba adta be komoly magatartási problémái miatt, anélkül, hogy pontosan tudta volna, mit is jelent ez. Ez a

helyzet további problémákhoz vezetett a fiú viselkedésében:

„7 vagy 8 hónap után hazaszöktem. És este tízkor felcsöngettem anyunak, és mondta, hogy te mit keresel itt, hogy jöttél haza? Mondtam, hogy hazaszöktem, mert én már nem szeretnék ott lenni, szeretnék veletek lenni. És anyukám felhívta a lakásotthont, hogy szeretne érdeklődni irántam, de nem mondta meg, hogy én már otthon vagyok. Mondták neki, hogy nincs semmi köze hozzám, ha bármi bajom lenne, ahhoz sincs, mert hogy ő lemondott rólam. És akkor anya kérdezte, hogy micsoda, milyen lemondott? És akkor másnap bementünk a gyámhivatalra, és akkor vissza lett minden intézve.” (119)

Ha a családtagok, rokonok közvetlen szerepét, részvételét vizsgáljuk a börtönbüntetéshez vezető bűncselekmények elkövetésében, leginkább a fiútestvérek és unokatestvérek szerepe a szembetűnő, de sógorok, nagybácsik, egyéb rokonok is felbukkannak. Az első körös interjúk 45 százalékában az interjúalanyok volt büntetett előéletű családtagja. Az idősebb fiútestvérek néha súlyos negatív hatást gyakoroltak az interjúalanyokra, „belevitték”, belerántották őket a bűnelkövetésbe:

„De már 6 évesen belekerültem a maffiába. Mert mindig a bátyámmal akartam menni, aztán megszerettek. És azt hittem, hogy barátok. Aztán most már azt mondanám, hogy inkább sorstársak, mint barátok.” (111)

„Csak ahogy szabadult a bátyám később, de akkor én már kint voltam [a javítóintézetből], dolgoztam rendesen, tényleg, nem linkeskedtem, kiszabadult, belevitt a kaszinósba, bűncselekményekbe, és akkor vitt magával. De először nem is azért mentem vele, mert hogy bűnözni akartam, én inkább féltettem őt. Csak aztán valahogy megint én is rákaptam a pénzre. Csak amíg ő nem volt kint, de ezzel nem azt akarom mondani, hogy őt hibáztatom, csak amíg ő nem volt kint, addig jó kedvel mentem dolgozni, meg érdekelt is a munka. Teljesen más volt minden.” (123)

A bűncselekményben érintett fiatalabb fiútestvérek helyett pedig néhány esetben a fogvatartottak „viszi el a balhét”, saját elmondásuk szerint bevállalva a börtönbüntetést az öccsük helyett.

„Ők vállalkozók voltak, a tetőt csinálták volna. Csak közben nem a tetőt csinálták, hanem körbenéztek, hogy mi van a házban és visszamentek. És akkor arra jött haza a nő, hogy fel volt törve a lakás. Aztán másnap visszamentek mintha dolgoznának. És az egyik csöves, aki nálunk lakott, feldobta őket. És akkor én bevállaltam a testvérem helyett, pedig a nő is mondta, hogy nem én voltam, hanem a másik. De ha minden jól megy, augusztusban megyek haza.” (110)

„Ha visszagondolok, igazándiból mondhatnám azt, hogy köszönöm az öcsémnek, de

ezt nem mondom, mert elég beteg gyerek, (...) éves és egy 13 éves gyerek agyával tud gondolkozni. Több helyen is megvizsgáltattuk, mert kellett, és én próbáltam menteni, ezért is kaptam ezt a két évet és a felfüggesztettet is vissza, én úgy voltam vele, hogy ő beteg gyerek, neki nem szabad, nem is biztos, hogy túlélne a börtönt.” (117)

Egyes esetekben azonban a testvérek, rokonok bevallottan együtt követik el a bűncselekményt:

„Igen, együtt csináltuk, egy lopásból együtt vagyunk bent [az öcsémrel], de a többiből nem.” (118)

„Még van tudomásom szerint három. Van (...), akit említettem ugye, hogy a barátnőm volt. Szívtunk füves cigit ugye négyen. A húgom, a sógorom, aki itt van, a barátnőm, meg én. Ugyanakkor, amikor az autó feltörés történt. Előtte elszívtunk egy füves cigit. De egy füves cigi benn maradt a hamutálcában, a kocsiiban. Utána megcsináltuk a kocsi feltörést.” (126)

Néha a bűncselekményhez vezető út egy hosszabb folyamat, amelyben az elejétől fogva jelentős szerepük van a deviáns testvéreknek, unokatestvéreknek:

„Összeverődtünk a testvéreimmel, testvérek, unokatestvérek így hárman, négyen, és akkor egymást, hogy úgy mondjam, eleinte csak ugrasztgattuk, verekedtünk, ez-az, aztán ezekből lettek később a rendőrségi balhék.” (146)

Egyes fogvatartottak azonban nem tekintik bűnösnek magukat, inkább a körülmények áldozatának, hangsúlyozzák, hogy csak jelen voltak, illetve nem tudták, mire készül a rokonuk:

„Én nem vettem el semmit az embertől, valójában azt kell, hogy mondjam, hogy valójában nekem nem is lehetett volna rablásom, csak annak állították be, mert az unokatestvéreimmel voltam, és ezt mondtam az előbb, hogy valójában senkiben sem lehet megbízni, megütötte a gyereket, elvette a pénzt. Én csak ott voltam, ezért kaptam két év hármát. Rá se szóltam, nem kiabáltam. Csak álltam.” (106)

„Mentem a sógorommal a városba este tízkor, a sógorommal, aztán be voltunk szívva, szívtuk ezt a nem tudom mi ez, marihuánás cigit. Mondta a sógorom, hogy menjek oda, és fogjam be annak a nőnek a szemét. Én nem tudtam mit akar. Odamentem, hátulról befogtam a szemét, a sógorom meg letépte a táskát a válláról. Másnap elkaptak a rendőrök, előállítottak, azt betettek a börtönbe. Harminc napra. Aztán jött a hatvan, kilencven és így...” (135)

Az alkohol és a kábítószer fogyasztása gyakran szerepet játszik abban, hogy elkövetik a bűncselekményt, a tudatmódosító hatásuk megkönnyíti a bűncselekmény kezdemé-

nyezőinek, hogy az interjúalanyokat bevonják az elkövetésbe. Mind a vagyon elleni, mind pedig a testi sértés jellegű, személy elleni, erőszakos bűncselekmények leírásában szerepel az alkohol- és drogfogyasztás, amely csökkenti az önkontrollt, és negatívan befolyásolja a viselkedést. A személy elleni testi sértések főleg szórakozóhelyeken történnek, alkohol vagy drog hatása alatt. A csoportos verekedésekben gyakran felmerül az egyes családtagok, barátok, barátnők megvédésének követelménye, az interjúalanyok a *férfiaság kód*nak igyekeznek megfelelni:

„Kimentünk a feleségemmel meg a bátyámmal, öcsémrel szórakozni. Megtaláltak bennünket, ugyebár az ember, ha iszik, akkor nem úgy viszonyul a dolgokhoz. Ugyebár volt egy összeszólalkozás, verekedésbe torkollott. Hát ütöttem, csak hát az a baj, hogy olyan nagyot ütöttünk. [És csak Ön?] Hát nem, mert ha megnézzük, akkor, hát ez egy családi verekedés volt. Ugyebár öcsémet, bátyámat találták meg legelsőnek, édesapám is ott volt, hát szó szót követett. Ez az egész, kimegyünk, jól érezzük magunkat ugyebár, szabadnapunk is volt.” (313)

Láthatjuk, hogy a családtagok, rokonok gyakran aktív szerepet játszanak a bűncselekmény elkövetésében, ami miatt az interjúalanyokat börtönbüntetésre ítélték. Felmerül a kérdés, hogy mi a további szerepük ezeknek a deviáns kapcsolatoknak az interjúalanyok életében a szabadulás után.

Kapcsolattartás a családtagokkal a börtönbüntetés ideje alatt.

A családi kapcsolatok szerepe a börtönélményben

Ha a börtönbe kerülésben szerepet játszottak a közelebbi vagy távolabbi rokonok, a fogvatartottaknak a börtönbüntetés ideje alatt van idejük elgondolkodni e kapcsolatok jövőjéről. Az interjúalanyok e kapcsolatok megszakítását, a távolságtartó viselkedést, vagy ritkább esetben a fenntartásukat fontolgatják. Nehezebb helyzetben vannak, ha közeli családtagokról van szó. Szándékaikat interjúinkban is kifejtik, tudatosítva, hogy döntésük valószínűleg hatással lesz a visszaesés vagy reintegráció esélyére. Jó esetben ezeknek a negatív hatású kapcsolatoknak a megszakítása mellett döntenek:

„A fiatalabbik testvérem, aki büntársam, azzal mióta megvolt ez az egész, vele ritkán beszélek.” (403)

„Féltestvéreimet kerülni fogom, megmondtam anyámnak, hogy vagy ő, vagy én, nem maradok vele egy fedél alatt, mert nem fogok még egyszer az ő hülyesége miatt börtönbe kerülni.” (130)

„Van az utcában nagyon sok rokonunk, persze. Bátyám, unokanővérem, ilyenek vannak. De nem nagyon tartom velük a kapcsolatot. Mert van olyan, hogy az ember a saját

rokonaiba sem bízhat, mert ők teszik ide, ahol most vagyok. Szóval ilyen helyzetbe estem. Akiben az ember a legjobban megbízik, abban csalódik a legnagyobbat. Én ezt most megtanultam.” (106)

Vannak azonban olyan családi kapcsolatok, amelyek a közös bűnelkövetés ellenére sem gyengülnek meg, sőt, ezt összetartó kapocsként értelmezik. Ilyen esetekben a családi kapcsolatok a bűnözői identitás megerősítésében is szerepet játszanak:

„Legjobban az öcsémmel voltam el, aki itt van. Jóba-rosszba együtt voltunk. Bekerültünk intézetbe, együtt kerültünk be. Együtt kerültünk börtönbe, mondhatom azt, hogy együtt is veszítettük el a szüzességünket. Szóval szerintem övele vagyok el a családomban a leges-legjobban.” (145)

Interjúalanyaink többsége azonban a börtönbüntetés alatt a nem-bűnöző, proszociális családi kapcsolatok fenntartására helyezi a hangsúlyt. Ezeknek a kapcsolatoknak nagyon fontos szerepe van a börtönményben és a szabadulás utáni reintegrációban egyaránt. A kapcsolattartás segít elviselni a fogvatartottnak a börtön nehéz életkörülményeit, amelyek a bezártságból, zsúfoltságból, a szabadságtól való megfosztottságból, a szigorú szabályrendszerből, börtönbeli konfliktusokból és egyéb tényezőkből fakadnak. A kapcsolattartást a fogvatartott kezdeményezi azzal, hogy kapcsolattartó papírt küld ki azoknak, akikkel tartani akarja a kapcsolatot, azok pedig, akik vállalják ezt, visszaküldik az elfogadásukkal. A fogvatartottak és börtönön kívüli családtagjaik, barátaik kapcsolattartásának mind a négy formáján (személyes kapcsolattartás: „beszélő”, telefonálás, levelezés, csomag- és pénzküldés) keresztül kifejeződhet a társas támogatás érzelmi törődés aspektusa. A csomagküldésen (és pénzataláson vagy pénzbefizetésen) keresztül az instrumentális segítség (többnyire a kintiek felől a fogvatartott felé), a látogatáson, a telefonáláson és a levelezésen keresztül pedig esetenként az információ is áramolhat. Az érzelmi törődés kétoldalú, mind a fogvatartott, mind pedig a kapcsolattartók profitálhatnak belőle, bár kétségtelenül a fogvatartott a fő kedvezményezettje.

„Mert egy levél meg tudja könnyíteni, egy jó levelet kapok, akkor megkönnyebbíti az egész napomat. Felüdültebb vagyok. Frissebb vagyok. Egy jó levél elég itt bent. Aztán azt veszem, hogy csak le van írva. Még ha nem is igaz, amit írnak. Ha jót írnak, akkor az már jó. Ha jót olvasok, az itt bent már aranyat ér, az biztos. Amit ott kint lehet, hogy nem értékeltem volna így. De itt bent az biztos.” (104)

Az instrumentális támogatás és az információ leginkább a fogvatartott felé áramlik, őt támogatja a börtönbüntetés alatt. Az interjúkban megjelenik, hogy a börtönben nincsenek állandó jelleggel olyan új tapasztalatok, hírek, amiket a kapcsolattartókkal nyíltan megoszthatnának. Ezért a fogvatartottak gyakran úgy érzik, nincs miről írniuk. Ebben szerepet játszik a börtön ellenőrző funkciója is, nem lehet akármiről információt megosztani

a „kintiekkel”. A kinti leveleket azonban nagyon várják, elvárják, hogy rendszeresen írjanak nekik a családtagok.

A rendszeres kapcsolattartás, főként a személyes kapcsolattartás, a „beszélő” kiemelten fontos abban, hogy a családi kapcsolatok ne gyengüljenek meg és ne szakadjanak meg. A személyes kapcsolattartás elterjedt formája a *fogvatartottak látogatása, a „beszélő”*. A fogvatartott hivatalos nyomtatvány kitöltésével és kiküldésével „beszélőre hívja” a kiválasztott személyeket. A beszélő havonta egy vagy két alkalommal, egy-másfél órára lehetséges. Ilyen alkalmakkor a fogvatartottak maximálisan négy látogatót (regisztrált kapcsolattartókat) fogadhatnak, *„akik közül legalább egy, de legfeljebb két személy nagykorú (18 éven felüli)”*.¹

A fogvatartottak az interjúkban gyakran elmondják, hogy leginkább a legközelebbi családtagokat hívják beszélőre. A közeli családtagok, anyagi lehetőségeikhez és a körülményeikhez mérten, általában igyekeznek a kapcsolattartás több formáján keresztül is támogatni őket:

„A családdal való kapcsolatom az szerintem páratlan, az anyukámmal és a testvéreimmel. (...) Én nagyon szeretem őket és ez látszik is, mert már elég régóta bent vagyok, most két éve jöttem februárba, és minden egyes hónapba, ahogy tudnak, most maradt ki először 3 hónap, mivel ott nagyon nagy hó van kint, hogy nem jöhettek beszélőre, eddig minden egyes beszélőre jöttek amire lehetett, jutalom beszélő, csomag, pénz, amit itt bent el lehet képzelni, nagyon nagy szinten támogatnak.” (117)

„Az élettársam és édesanyám. Nekem ez a három nagyon fontos, az ad erőt, és ezért úgymond’ bírom is itt benn. Ezért nem kell külső segítség. Elvagyok, a kis családommal tartom a kapcsolatot, lejár, aztán azt is elfelejtem, hogy létezik [a börtön].” (125)

A kapcsolattartás viszont az interjúalanyok jelentős részénél anyagi nehézségekbe ütközik, ami nagyon megviseli őket és a családtagjaikat is. Az interjúalanyok többnyire elfogadják a kialakult helyzetet, nincsenek irreális várakozásaik a családdal szemben, nem akarják még jobban megterhelni a családjukat. A látogatással járó utazás anyagi terheit nem minden család tudja megengedni magának, a telefonálás a börtönből többbe kerül, mint általában, a levélírás képessége nem egyformán adott.

„Az elején igen [jártak beszélőre], de aztán túl sokba kerül autóval, hogy elhozzák, illetve nem akarom, hogy kitegyem őket ennek a pár kilométeres gyaloglásnak, ami a buszmegálló és a börtön között van. Mert leginkább ugye a két kislányt, illetve a páromat hívnám, a két lány miatt nem akarom, hogy ők szenvedjék. Ezt a kis időt meg már ki lehet bírni.” (121)

---

1 Fővárosi Büntetésvégrehajtási Intézet, Látogatási szabályok. <http://fovarosibv.hu/media/image/document/file/latogatas.html>.

„Annyi, hogy be tudnának jönni beszélőre, de hát édesapám most jelen pillanatban alkalmi munkából él és így nincsen ideje eljönni a beszélőre. Már kétszer is kiküldtem neki a beszélő papírt, de szólt előre, hogy nem fog tudni eljönni, mert dolga lesz.” (115)

Több interjúban említik a problémát, hogy a gyerekeket megviseli az apa hiánya, ráadásul a kevés alkalomra korlátozott személyes kapcsolattartást sem tudják kihasználni az anyagi nehézségek miatt. Szinte egyedi eset az, ha valaki a börtönből anyagilag támogatni próbálja vagy tudja a családját. A börtönben végzett fizetett munka nem minden fogvatartott számára elérhető, ezt nehezményezik is az interjúkban. Az itt kapott fizetés is jóval alacsonyabb, mint a szabad életben. A következő interjúalany saját szükségleteit háttérbe szorítva próbálja támogatni családját:

„Hát, ha a gyerekek szempontját nézem elsősorban, őket ez azért pszichikailag megviseli, tehát a mai nap folyamán is, ha tudunk beszélni telefonon, akkor nagyszerű, de hát nem nagyon tudunk folyamodni ehhez a lehetőséghez, mert nagyon drágák a percdíjak. Tehát rosszul [viseljük]. Több mint egy éve beszélőnk se volt. Mert ugye a távolság miatt meg egyéb más miatt. (...) Kaphatnék [csomagot], de butaság lenne a részemről a gyerekeim szájából kivenni a pénzt, hogy nekem itt az életem jobb legyen. A börtön keretein belül is megvan, ami kell, sőt ugye mivel dolgozok, van, hogy én küldök haza pénzt.” (132)

A fenti interjúalany aggódik a családja nehéz anyagi helyzete miatt. A családtagok igyekeznek nem terhelni őt a nehézségek elmondásával, de mégis érzékeli ezeket:

„Levelek formájában [tartjuk a kapcsolatot], próbáljuk egymást kikerülni persze a levelekben. Mindíg kegyes hazugságokat írnak, sosem azt, ami a frankó, mert én is éltem velük kint és tudom, hogy a hónap folyamán mikor következnek be azok a kritikus napok, hetek. Van ez, nincs ez, satöbbi, tudom, hogy ez nem igaz. De hát mit tudnék tenni innen bentről. Mondják, hogy ez a boldog tudatlanság, de hát nem is akarok belemenni, az ember börtönben van, zavarodik a feje.” (132)

Optimális volna, ha mindenki élni tudna a kapcsolattartás lehetőségeivel a börtönben, mert ez elősegítené a számukra oly fontos családi kapcsolatok fennmaradását. Emellett vannak azonban lelki akadályai is a személyes kapcsolattartásnak, amelyek leginkább a látogatások korlátozott lehetőségével és a látogatások végén való elválás érzelmi nehézségeivel függnek össze. A látogatások végén és a köztük levő időszakban a családtagok hiánya és a magányosság érzete felerősödik.

„Az élettársammal, édesanyámmal meg a barátommal [tartom a kapcsolatot]. Meg most a kislányomnak küldtem egy kapcsolattartót, de három éves... Csak azért, hogy

ha esetleg meggondolom magam, januárban behívom beszélőre, de nem hiszem. Nem tartok rá nagy esélyt, hogy bejöjjön. Nem azért, mert nem szeretem, hanem mert nem akarok búcsúzkodni. Végem volna.” (104)

„Nem tudom, lehet, hogy nincs elhidegülés, csak az, hogy egy órát látom őket [szülők] egy hónapban. De azt tudom, hogy ha kimegyek, mert kiengednek innen, és meglátom őket, akkor változni fog. Jó, hogy látom őket, csak az eleinte megfogott, hogy igen, egy óra hossza volt, és mondjuk meg az igazságot, bereccsentem, amikor vége volt a beszélőnek. De most már nem nagyon érdekel, jobban tudom kezelni. Lehet, ez azért van, mert tudom, hogy mindjárt kint vagyok.” (206)

A börtönben mint totális intézményben, mely a fogvatartottak életének legfőbb területe, a kinti családtagokkal és barátokkal való kapcsolattartás is szigorúan korlátozott. A fogvatartottak a személyes kapcsolattartás korlátai miatt úgy érzik, választaniuk kell, hogy a közeli hozzátartozókat vagy a barátokat hívják beszélőre. Ilyenkor általában a családtagokra esik a választásuk. A baráti kapcsolatok ennek következtében hátrányt szenvedhetnek, meglazulhatnak. A szabadulás után ezek a baráti kapcsolatok nyújtanak a társas támogatás egy jelentős részét, ami a kapcsolatok meggyengülése esetén kevésbé áll majd rendelkezésre.

„Beszélőre úgysem hívom egyik barátomat sem, mivel csak a szüleimet hívom be, vagy az élettársamat. Inkább őket látom, vagy inkább ők jöjjenek, mint hogy egy barát jöjjön be.” (137)

„Nem láttam a sógoraimon, egy két unokatestvéremen kívül senkit. A beszélőre majdnem mindig ugyanazokat az embereket hívtam csak. A feleségem meg a két gyerekem minden hónapban kellett, hogy jöjjön, mikor kaptam beszélőt.” (146)

Bizonyos esetekben azonban szégyellik magukat a barátok előtt, nem akarják, hogy bebörtönözve lássák őket. Ezzel szemben arról számolnak be, hogy a szülők elfogadják őket, annak ellenére, hogy helytelenítik a börtönbüntetéshez vezető tetteiket:

„Nem akarom, hogy így lássanak a barátok. Nekem ez nem olyan, mint másnak, hogy a börtön az dicsőség. A börtön nekem egy szégyen. Az én családomba nem volt még senki börtönbe csak én, ilyen fekete bárány vagyok, nekem ez a szégyen, hogy ilyen ruhába kell lennem. Tartanak a kapcsolatot, megmondom az őszintét, én nem akarom, inkább csak a családot, jó, őelőttük is szégyellem magamat, mikor bejönnek így beszélőre hozzám, van bennem szégyenérzet, hogy ne lenne, de amúgy ővelük már megszoktam.” (142)

Ha a családtagok elhanyagolják a kapcsolattartást, az nagyon megviseli a fogvatartottat, főleg az érzelmi támogatás elmaradása miatt. A börtönben a kapcsolattartás bizonytalanságát nagyon nehéz elviselni:

„Írják, hogy küldjem ki a beszélőt, én rendszerint kiküldöm, és nem jönnek el [a szülők]. Ez is örül fölfele, hogy most is 3-án lett volna beszélő. Készültem, vártam őket, folyamatosan figyeltem, hogy mikor mi és nem. (...) Elég rosszul esik, hogy tényleg nem tudnak ennyit megtenni, hogy eljönnek. Nem egy olyan nagy kérés egy hónapba egyszer bejönni. Én nem azt mondtam, hogy küldjenek 50 ezerért csomagot, meg hogy küldjenek 20 ezer forintot telefonálni, hanem csak annyit, hogy jöjjön be és beszéljessünk egy órát vagy másfelet. Az a baj, hogy bent vagyok, így nem segítenek semmibe lelkileg. Anyagiilag nem is várom el, mert nem érdekel. Mert itt van a tanfolyam, meg itt van minden. De az, hogy lelkileg sem segítenek, az egy kicsit fájó dolog. Mert akkor mire számíthatok kint?” (141)

Változás a családi és párkapcsolatokban a börtönben töltött idő alatt

A fogvatartottak elbeszéléseiben kiemelt helyen szerepelnek a származási család tagjaival, elsősorban a szülőkkel való kapcsolatok. Azokban az esetekben, amikor a börtönbe kerülés előtt is léteztek és működtek ezek a kapcsolatok, a börtönbüntetés ideje alatt jelentős társas támogatást nyújtanak a bebörtönzött családtagnak. Hallhatunk a szülői szeretet változatlan fennállásáról, elfogadó jellegéről, feltétel nélküliségéről:

„Hát őszintén szólva a szülői kategória más. Az én szüleim szeretnek, bármit teszek, szeretni fognak.” (120)

„Végül is nekem világeletemben jó volt a kapcsolatom anyukámmal meg ikertestvéremmel, de ugyanaz. Maximum annyi, hogy erősödött ez a kötelék.” (130)

Többen beszámolnak róla, hogy a kapcsolatuk a származási családdal, főleg a szülőkkel szorosabb, jobb lett. Emögött az állhat, hogy mind a szülők, mind pedig a fogvatartott hosszan megtapasztalhatták egymás hiányát, és próbálnak egymásnak érzelmi támogatást nyújtani a börtön nehéz időszaka alatt:

„Szerintem így még szorosabb szálak fűznek össze bennünket. Mert távolabb kerültünk egymástól hatvan kilométerrel, de mégsem látjuk egymást minden nap. Szerintem jobb lesz a viszonyunk, ennél is, ami volt.” (127)

„Igen, persze, pozitívabb lett. Mert jobban elfogadtak engem. Vagy nem is engem, ők is észrevették a hiányát, hogy én nem vagyok ott kint, meg én is észrevettem a hiányát, vagy nem is a hiányát, hanem, hogy ők mibe segítettek nekem ott kint.” (112)

„Szorosabbnak mondanám mindenkinél, főleg a két nővéremnél. Sokkal jobb lett, csak nem ezáltal kellett volna, hogy jobb legyen.” (117)

A testvérekkel a kapcsolattartás azonban nem mindig úgy alakul, ahogy a fogvatartottak szeretnék. A kint maradt fiatalok élnek tovább a megszokott vagy kevésbé megszokott éle-

tüket, más elfoglaltságaik fontosabbak a kapcsolattartásánál:

„Megvan a kis fiatal kis világa. El van szállva magától, diszkóba jár. Abban az időben, mikor annyi idős voltam, mint ő, én is így gondoltam a dolgokat, de hát egy kicsit szarul esik, hogy nem keres.” (127)

„A húgommal rosszabbodott. Hiányzik a húgom nagyon nekem, mert nagyon szeretem, de nem ír levelet nekem. Nagyon ritkán ír.” (126)

A börtönbüntetés vízvázalstónak bizonyul viszont a párkapcsolatok számára. A párkapcsolatok egy jelentős része a távol töltött idő alatt meggyengül, a felek eltávolodnak, elhidegülnek egymástól. A távollét negatív hatást gyakorol a romantikus kapcsolatokra, a fogvatartottak aggodalmukat fejezik ki amiatt, hogy fennmarad-e a viszony.

„Egy idő után kérdés, hogy ez a cérna meddig bírja... Lehet, hogy végtelenségig, nagyon sokáig, lehet... ez emberfüggő. Igazándiból ez ilyenkor derül ki. Lehet, hogy ha soha nem jövök börtönbe, soha nem is kerül sor egy ilyen próbára. De mivel most börtönbe kerültem, most ez ki lesz próbálva, hogy ilyen szinten ez a dolog mit bír. És vagy bírja, vagy nem.” (307)

„Hát az ember azért ha elválik a másiktól ennyi időre, mint én, hát azért húzós. Nem azt mondom, hogy az ember nem szereti a másikat, csak azért elhidegül, hogy mondjam. Nem láthatom olyan gyakran, nem érhetek hozzá, ez egy kicsit rossz dolog. Szeretjük egymást, de azért a távollét nem tesz jót egy kapcsolatnak. (106)

„Várnak haza, most nem arról van szó. De 7 hónapot nem tudok előre jósolni. Tehát, pontosan itt is beszélgettünk más fogvatartottakkal, és igazándiból azt azért tudni kell, hogy, és ez nem az én kitalációm, úgy statisztika a börtönben, hogy nagyon sok kapcsolatnak meg házasságnak vége. Tehát pontosan az miatt, mert az embernek a hiánya, minden téren, hogy nincs otthon.” (307)

A párkapcsolatok nagyobb részéről elmondható, hogy nem állják ki a kényszerűségből külön töltött idő próbáját. Leggyakrabban a női partner szakítja meg a kapcsolatot, és újabb párkapcsolatot létesít. Sokszor komoly egzisztenciális problémák állnak a szakítás mögött, főleg azokban az – igen gyakori – esetekben, amikor a fogvatartott volt a kizárólagos családfenntartó, így a férfi börtönbe kerülése után a nő és gyermeke(i) megélhetése súlyos nehézségekbe ütközik. Ezek az esetek azért fájdalmasak, mert az új partner többnyire a nőhöz, illetve a fogvatartotthoz közel álló személy, pl. a fogvatartott legjobb barátja.

A fogvatartottakat megviseli a szakítás, talán még jobban, mintha szabadon lennének:

*„Igen, otthagytam. Összeállt a legjobb haverommal, akit úgy tiszteltem, mint testvére-
met.” (309)*

*„S sajnos, az ember nem tudja ezt sajnos, itt bent földolgozni, mint ott kint, mert itt bent
azért nehezebb. Itt bent a bolhából nemhogy elefántot, még attól is nagyobbat csinál
az ember egy ilyen gondolatból.” (143)*

Néha közösen döntenek a párkapcsolat megszakításáról vagy szüneteltetéséről, de ez sem sokkal kevésbé fájdalmas:

*„Hát, ugye amikor az élettársammal szakítottam, szakítottunk... tehát félretettük egy
kicsit a kapcsolatot, így elég sok minden megszakadt. Egy kicsit megzavarodtam, aztán
lett két fegyelmi lapom, aztán utána átkerültem ide, akkor derült ki, hogy mi van a fiam-
mal, ott volt a mélypontom, amiből lett még egy fegyelmi lapom.” (144)*

Nem csak a rövid romantikus kapcsolatok szakadnak meg, hanem gyakran a több éves élettársi, házastársi kapcsolatok is, ha belép egy harmadik fél a nő életébe. Több esetben a börtönben levő, információktól elzárt, illetve „megkímélt” fél csak jóval később értesül a negatív fejleményről a kapcsolat sorsában:

*„És volt egy négy éves kapcsolat, de az megszűnt sajnos. (...) Eleinte így jó volt a kap-
csolattartásunk a barátnőmmel, csak hát két év azért két év. (...) Hát nem hív három
hónapig, akkor már gondoltam, hogy biztos valami fiú van a dologban. Írtam neki
egyszer, nem válaszolt. Rá két hétre válaszolt és olyan levelet írt, hogy leszűrtem, hogy
mi van. Utána írtam neki, hogy jó, hagyjuk egymást békén, ne bántssuk egymást, mert
nekem jobb így, hogy ha vége. Nehéz idebent is ez.” (205)*

Többen reménykednek azonban, hogy a börtönbüntetés ideje alatt megszakadt vagy meggyengült párkapcsolatokat a szabadulás után sikerül helyrehozni, újra beindítani:

*Még úgy érzem így 6 hónappal a szabadulás előtt, még úgy érzem, hogy ez nincs is
lezárva. [Visszacsinálható valahogyan?] Én úgy érzem, hogy igen. Úgy érzem teljes mér-
tétkben. Bízom is benne.” (306)*

*„Barátnőmmel is újra össze kell hoznom a kapcsolatomat, mert most nem ápolunk jó
kapcsolatot, mivelhogy itt vagyok. Vagy megszerzem újra, vagy szerzek másikat.” (129)*

A párkapcsolatok egy kisebb része azonban úgy tűnik, kiállja a külön töltött idő próbáját, bár végig fennáll a kockázat, hogy a börtönbüntetésből hátralevő idő alatt megsza-
kad:

*„Persze jó a kapcsolatunk is, feleségem is támogat, kitart mellettem ugyanúgy. Ott a
kisfiam, hála istennek mondhatom azt, hogy tényleg kitart mellettem, szeret engem a
feleségem, mert a legtöbb ember, ahogy bevonultam – vagy száz, ha nem kétszáz em-*

ber is – azt mondta, hogy ahogy bekerültek, a felségük elhagyta őket, vagy más férfival [jött össze]. Mondom is az élettársamnak, mondom ez van, be kell jönni, mondom neki, döntse el, hogy mit akar, mondom, velem lenni, vagy nem. Nem ragaszkodhattam ahhoz, hogy velem maradjon, ha egyszer hibáztam, nem? Bejöttem, mondtam, hogy várjon, mert ha nem, akkor problémák lesznek. Megbeszéltük, és hál' istennek azért már van vissza száz valahány napom, és akkor már örül ő is, vár, hogy kimenjek.” (103)

„Amit elvártam, azt meg is kaptam, ugye anyámtól-húgomtól testvéreimtől elvártam azt, hogy ugyanúgy megmaradjon az a szeretet, páromtól elvártam, hogy a szereteten kívül a hűség megmaradjon, ezt meg is kaptam.” (121)

Várakozások a visszaváró családdal kapcsolatban

Arra a kérdésre, hogy visszavárják-e a családtagok a közeljövőben bekövetkező szabaduláskor, és lehet-e majd rájuk számítani, a legtöbben pozitívan és optimistán nyilatkoztak, főleg a származási családdal kapcsolatban. Néhányuknak a párkapcsolata is túlélni látszik a börtönben töltött időszakot, de elmondható, hogy szinte mindenkinek (négy interjúalany kivételével) vannak olyan családtagjaik, akikre számíthatnak és akik visszavárják:

„Nem is mentem el én abból a családból. Megint csak azt tudom mondani, hogy felfogás kérdése szerintem. Én a családnak otthon vagyok. Én nem itt vagyok, hanem otthon vagyok. (...) Visszavár, igen, a család.” (115)

„Mint ahogy mondtam, édesapám és édesanyám külön van. De mind a kettő mondta, hogy van nálunk helyed. Ahogy mondtam, nem akarok ilyet, hogy ennél vagy annál fogok fixen lakni, inkább elmegyek külön albérletbe. Ezt mind a kettőnek is mondtam. De amúgy persze, hogy várnak vissza, örülnek neki, hogy eltelt ez az idő is és most már nemsokára itt a vége.” (113)

Több interjúban is megjelenik a fiatal felnőtt fogvatartottak igénye az önállósulásra a szabadulás után, amelyet korlátozott lehetőségeik miatt fokozatosan terveznek megvalósítani. Hozzávetőleges határidőket is szabnak saját maguknak, hogy meddig fognak a szüleikre támaszkodni pl. a lakhatás szempontjából, és mikortól tudnának saját önálló életet kialakítani:

„Még egyelőre... szerintem édesapámékhöz megyek vissza, aztán, majd ha sikerül biztos munkahelyet találnom, ahol úgy néz ki, hogy lehetőleg hosszabb távon is el tudok helyezkedni, akkor majd szeretnék önálló életet kezdeni, albérletet keresni.” (303)

„Vár rám a családom, oda megyek haza. De most én nem akarok, nem akarok már velük lakni, az az igazság, felnőtt embernek érzem magam, nem akarok én a szüleimmel

lakni. (...) Jó, jó a viszonyunk. Azzal nincs gond.” (318)

„Szabadulás után a szüleimhez fogok menni, egy évig, kettőig még velük is fogok élni. Ameddig nem fogok családot alapítani, vagy építkezni, vagy saját lakást venni magamnak, addig velük fogok élni.” (129)

A várakozásokban megfogalmazódik a hit, hogy a család az, amely elfogadja őket a börtönviseltség ellenére is, amelyet a családtagok nem értelmeznek majd stigmaként, szemben az esetleges szélesebb társadalmi megítéléssel:

„Családom biztos, hogy nem fog rám fujjogni, hogy én most börtönben voltam, ugyanúgy fognak fogadni.” (130)

„Ez ezer százalék. Nálunk nincsen olyan, hogy bűnőztél és akkor elfordulok tőled, segítettek eddig is, ezután is fognak, ez biztos.” (140)

Az interjúalanyok általában számítanak arra, hogy családjuk segíteni, támogatni fogja őket a szabadulás után, elsősorban szállás biztosításában és munkaszerzésben. A szállás biztosítását a magától értetődőség dimenziójába helyezik abban az esetben, ha a származási család fogadja vissza vagy be a szabadultat, általában, de sokszor átmeneti állapotnak tekintik, ami addig tart majd, amíg a saját lábukra tudnak állni és elköltözhetnek. A romantikus kapcsolatból kialakuló család már hosszabb perspektívát nyújt a fogvatartottnak a saját otthon kialakítására:

„Igen, hál istennek a család visszavár, az élettársam, két kislányom nagyon hazavárnak, tervünk az az, ugye közös tervünk van az élettársammal, hogy amit ő vásárolt, lakást, azt lakhatóvá, lakályossá tesszük, berendezzük, abban fogunk éldegelni. (...) hát elsősorban én azt mondom, hogy a családban látom azt a nagy hatalmas segítséget, azt a segítséget, aki ösztönöz arra, hogy ezt mind elérjem. Elsősorban ők.” (121)

A fogvatartottakat a szabadulás utáni étellel kapcsolatban leginkább a munkavállalás, a munkához jutás témája foglalkoztatja, erre irányul aggodalmuk jó része. Sokan alacsony végzettséggel és kevés munkatapasztalattal rendelkeznek, így fokozottan számítanak a családjuk, barátaik és ismerőseik segítségére a munkához jutásban. Egy részüknek azonban a családtagjai is hátrányos helyzetűek a munkavállalás szempontjából, leginkább alkalmi munkákhoz férnek hozzá, de az ilyen típusú segítség is értékes a szabadulás után.

„Tudom, hogy biztos helyem van, ahova megyek, segítenek, támogatnak. Azon szoktam gondolkodni, hogy majd milyen munkám lesz.” (119)

„Apámat születése óta ismerik, és én is apámon keresztül megyek oda dolgozni. Én is megcsinálom rendesen, és akkor már megbíznak bennem is.” (116)

A saját család fenntartása, főleg, ha gyermekei vannak, olyan felelősség, amely jó esetben a szabaduló embert a munkalehetőségek elszánt keresésére motiválja:

„Azt mondanám erről a dolgról, hogy ha most az ember kiszabadul, azt a tényt kell maga elé tenni, hogy három gyerek van otthon. Szerintem ha szabadulok, mindent összevéve lesz vagy 15 ezer forintom. Több nem. Amíg ott vagyok, bármilyen munkalehetőséget, amit el tudok vállalni, mindegy, hogy milyen munkalehetőség, milyen nehéz, akármilyen, mindenféleképpen elvállalnám azért, hogy amíg nem találnék egy könnyebb munkát vagy egy olyan munkalehetőséget, ami nekem is meg fog felelni hosszabb távon, elvállalnám. Hogy ne kerüljön bele az ember a bajba, hanem azon legyen, hogy ténylegesen be bírjon úgy illeszkedni a társadalomba, mint egy normális ember.” (108)

Jobb helyzetben vannak azok a kevesek, akik a családi gazdaságban tudnak majd dolgozni.

„Hát, szabadulok, öcsémnél fogok dolgozni, öcsém vesz telket, lovat, birkát, malacot, ilyen állatokat. Ott fogok nála dolgozni, segítek neki meg ilyesmi. Azon kívül el tudok menni szakmára. Hát lesz munka hála istennek.” (309)

„Olyat szeretnék csinálni, amit én magamnak csinállok, ezért is szeretnék lemenni nagyszüleimhez. A papa szeretné, hogy édesapa átvegyen így mindent, mert őbenne azért tud bízni, mert sok az érték és a föld meg az állatok. Ehhez azért bizalom kell, meg az állatokat nem lehet otthagyni, se a földet, se területet, szóval inkább ott szeretnék elhelyezkedni.” (119)

Az identitás-változás kezdetei a börtönben, a proszociális identitás kialakulása

A szakirodalomban megtalálható az az újszerű gondolat, amely szerint a családtagokkal való hatékony kapcsolattartás a börtönben és az ezáltal fennmaradó és megerősödő családi kapcsolatok hozzájárulnak a fogvatartottak pozitív irányú identitás-változásához (Visher-O'Connell 2012). Ez az identitás-változás folytatódik szabadulás után, és szerepet játszik a reintegráció sikerében. Az interjúk elemzésénél megvizsgáltuk, hogyan is működik a folyamat, amely optimális esetben identitás-változáshoz, egy proszociális identitás kialakításához vezet. A folyamat már a börtönben elindul. A szabadulással kapcsolatos pozitív várakozásokban az esetek többségében kifejeződik a változás igénye – kérdés, hogy a kinti tapasztalatok ezt mely személyeknél fogják megerősíteni vagy gyengíteni.

Az identitás-változás egy szükséges feltétele a bűnelkövetéstől való tartózkodás komoly szándéka.

Az interjúalanyok nagy részében megfogalmazódik a változtatás, a jó útra térés, bűnelkerülés igénye, melyben a családtagokkal való kapcsolatnak is szerepe van. A

fogvatartottak hálát érznek a velük akár nehézségek árán is kapcsolatot tartó, őket támogató családtagok iránt, és nem akarnak újra csalódást okozni nekik egy újabb bűncselekménnyel és börtönbüntetéssel. A családtagok hiánya és az ebből fakadó magányosság-érzet a börtönben szintén a bűncselekmény és a vele járó börtönbüntetés elkerülésének szándékát erősíti a fogvatartottakban. A családról, főként a szülőkről továbbá azt gondolják, hogy optimális kontrollt és támogatást nyújtanak majd a visszaesés elkerüléséhez:

„Hát a pozitívum az, hogy mellettem állnak meg várnak, nekem ennyi elég. Meg nem fogják a fejemre hánytorgatni, hogy bezzeg ezt csináltad meg azt csináltad. Azt fogják mondani, hogy tanultál belőle, szóval ne csinálj ilyeneket.” (131)

„Anyukám csak azt szeretné, hogy velük lakjak, ne csináljak semmi hülyeséget, próbáljak talpra állni, ezért is szeretnék odamenni.” (205)

„Ez is rajtam múlik, ha folytatnám a rossz életet, akkor biztos hozzám vágnák [a családtagok], de ha megpróbálok a jó úton haladni, az nekik öröm lesz. Csak hát tennem kell érte.” (119)

Azok, akiknek a párkapcsolata kibírta a börtön-próbát, elképzelik magukat, ahogy komolyan veszik a párkapcsolatban elfoglalt helyüket, pozitív szerepként értelmezik és törekednek a párkapcsolat erősítésére.

„Hál istennek nekem a feleségem kitarzott mellettem végig, most már ezt a két és fél hónapot ki fogja bírni, szóval ő kitarzott mellettem végig tisztességesen, ahogy kellett, a gyerekeim hála a jó istennek nem betegek, szépen fejlődnek, normálisan járnak iskolába, óvodába, semmilyen probléma nincs, a ház megvan, akkor most mit akarok? A legfontosabb az életemben a gyerekeim meg az asszony. (...) Biztos nehéz lesz az elején, találni valami normális utat, hogy eltartsam a gyerekeimet, biztos nem lesz könnyű, de hála a jó istennek én azért előnyösebb helyzetben vagyok. Anyósom, feleségem, édesanyám, mellettem van minden, nem tudom. Majd ahogy az élet hozza. Én jobb esélyekkel indulok, mint mások.” (146)

A párkapcsolatban elfoglalt, élettársként vagy házastársként elképzelt szerep elősegíti egy proszociális identitás kialakítását, amely hozzájárulhat a szabadulás utáni integráció sikeréhez (lásd Visher–O’Connell 2012). A családtagok kitarítása iránti hála a megjavulás szándéka felé tereli a hamarosan szabadulók gondolatait:

„Először is, a házasság szempontjából, én a barátnőmre támaszkodom. Akinek már pedzegettem, beszélgettünk róla. Most ha egy évvel később kerül sor a lakodalomra, az nem oszt, nem szoroz.” (136)

„Az élettársam, (...) mióta én bent vagyok, most már 28 hónapja, hűségesen, tisztessé-

gesen vár. Neveli a fiamat, becsülendő dolog. Ezért ha kimegyek, ezért valamit teszek. Azzal hálálom meg, hogy soha többet nem fogok ide visszakérülni.” (143)

Többen szeretnének gyermeket vállalni, elképzelik magukat apaként. Akiknek van gyermekük, az apai feladatok felvállalását, a gyermekkel való kapcsolatot képzelik el:

„Felkelek, főzök kávé, megmosdatom, megetetem a gyereket, megnézem a facebookot, elviszem a gyerekeket oviba, dolgozom, elmegyek a gyerekekért.” (111)

„Visszamegyek, szeretnék egy gyereket az asszonnyal.” (105)

A család szerepe a reintegrációban a szabadulás után. Reintegráció a családba

A fogvatartottnak általában teljesültek a börtönben kifejezett várakozásai a visszavá-
ró szülői családdal kapcsolatban:

„Nyilván pozitív, persze, végig segítettek, míg bent voltam, végig szerettek, várták, hogy hazajöjjek, kijöttek értem, várták, hogy jöjjek, örültek nekem.” (124)

„Teljesen pozitívan fogadtak [a szüleim], mindenki jól állt hozzá, semmi rossz nem volt, semmi kivetnivalót nem találtak benne. Tehát, jól fogadtak, hála a jóistennek.” (111)

„[Szüleim] végig segítettek, míg bent voltam, végig szerettek, várták, hogy hazajöjjek, kijöttek értem, várták, hogy jöjjek, örültek nekem.” (124)

A szabadulás után olyan kapcsolatok is pozitív irányba változtak, amelyek a börtön-
büntetés előtt konfliktusok forrásai voltak, vagy egyáltalán nem is tartották a kapcsolatot.
Ez összefüggésben lehet az interjúalanyok viselkedésében bekövetkezett pozitív válto-
zásokkal. Az interjúalanyok beszámolnak arról, hogy a börtönbüntetés alatt jó irányba
változott a viselkedésük, lehiggadtak, konfliktuskerülőbbé váltak, fontosabbak lettek szá-
mukra a családi kapcsolatok.

„Az apámmal kibékültem már, mert haragban volt, de már jó minden.” (309)

*„De hál’ istennek édesanyámmal is, miután kiszabadultam, rá egy hónapra kibékültem
vele. Tehát az is ilyen jó volt. Hozzá már járok ki ugyanúgy, találkozunk. Édesapámmal
szinte minden másnap találkozok, meg bejárok hozzá az öregek otthonába, nem ha-
gyom magára ugye. Tehát hál’ istennek most ezek is jók, jól sikerültek.” (207)*

A várakozások abban is reálisak voltak, hogy a származási család elfogadó módon,
stigmatizálás nélkül viszonyult hozzájuk, ellentétben a néha bizalmatlanul, elítélően viszo-
nyuló közösségtől:

*„Édesanyámmal, édesapámmal jóban vagyok, a testvéreimmel is jóban vagyok, ami
változott, max így az emberek, az idősebbek, akik mondhatni megítélnék, az utcán el-*

rántják a fejüket, nem foglalkozok én vele, de ők ilyenek. (...) Rosszabb volt inkább az emberek megítélése.” (127)

A volt fogvatartottak életében a legtöbb esetben a család került előtérbe, a barátokkal és haverokkal való kapcsolatot korlátozni próbálják. Megfigyelhető a családba való visszavonulás tendenciája, amire többen is utalnak:

„Megfogadtam, hogy nekem a testvéreimen kívül, a gyerekeimen kívül nekem több testvér, vagyis több haverok nem kellene. Ugye, a haverokból van mindig a baj. A haverok vittek most is be börtönbe.” (110)

„Szórakozni nem járok, inkább a családra [két testvére és édesanyja] fordítom a pénzt.” (130)

A származási család mellett a saját maga által alapított család, illetve a romantikus párkapcsolat biztosíthatja a reintegrációhoz szükséges társas támogatást. A romantikus kapcsolatok, élettársi és házastársi kapcsolatok sorsa azonban nem minden esetben alakult olyan jól, mint a származási családi kapcsolatoké. A 31 második körös interjúalany közül nyolcnak a börtönbüntetés ideje alatt felbomlott a párkapcsolata. A párkapcsolatok esetében a börtönben töltött időszak vízvázasztónak bizonyult, az említett párkapcsolatok gyakran egy harmadik személy (a nő új kapcsolata) miatt felbomlottak. Erről két esetben csak a második körös interjúból értesültünk, a börtönben készített interjú idején, röviddel a szabadulás előtt még úgy tűnt, működnek ezek a kapcsolatok:

„Feleséggel sajnos külön mentünk, megromlott a kapcsolat a börtön végett is, tehát ilyen hú, de jó tapasztalatom ezzel kapcsolatban nincsen. [...] hát elvesztettem a családomat, és ez mind a börtönnek tudható be. Pedig 11 évig voltunk együtt, de hát kész, nő, nem bírta. Most, hogy hétköznapiasan fejezzem ki magam, jött egy harmadik a körbe, nem tudom benyelni. A mi kultúránkban ezt nem lehet benyelni. Most hiába van ott két gyerekem, ő jobbra, én balra, kész, ennyi. Fiatal gyerek vagyok, még csak harminc éves, lehet, hogy tudok változtatni az életemen. De nálunk ezt nem lehet benyelni, amikor az asszony félrelép.” (146)

„Tehát itt a család, tehát, ahogy én szabadultam, utána, vagyis hát közben ugyebár feleségem beadta a válópert, lett neki egy másik párja.” (307)

Utóbbi interjúalany esetében pozitívum, hogy a válás nehézségei ellenére sikerült beilleszkednie a civil életbe. Barátja vállalkozásában dolgozik és a vállalkozás telephelyén a számára kialakított komfortos lakásban lakik. Rendszeresen találkozik kislányával, fontosnak tartja apai feladatait, és a gyermektartási díjat is fizeti.

Nemcsak a börtönben töltött idő alatt bomlottak fel párkapcsolatok, hanem a szaba-

dulás után is. Két interjúalany beszámol róla, hogy barátnőjük „megvárta” őket, de nem sikerült újra összehangolódniuk. A szabadulás után kis idővel derült ki, hogy nem folytatható a kapcsolat, ahogy számítottak rá.

„A barátnőm megvárta, összeköltöztem vele, már szeptemberre. Összejött egy kis lazításos időszak, aztán utána meg nem jött össze a kapcsolat igaziból, ott volt komplikáció. Így január óta konkrétan egyedül lakom és ugyanúgy dolgozom, és fenntartok egy albérletet.” (120)

„Párkapcsolat, az tizenkét nap után szétment, ahogy fölköltöztem Pestre, ő mondta, hogy ezt nem szeretné tovább. Előtte túl nagy volt neki a szabadság, nem voltam ott, leveleztünk, telefonon beszéltünk, aztán kijöttem és egy kicsit soknak érezte hirtelen, hogy most újra ott vagyok, és a mindennapjaiban élek” (210)

Egy interjúalany volt, akinek a szabadulás után többé-kevésbé sikerült újraindítania a börtön alatt megszakadt párkapcsolatot, és együtt laknak albérletben:

„Aztán először úgy alakult, hogy lett munkahelyem, aztán megpróbáltuk újból az élettársammal, csak aztán most inkább úgy alakulunk, hogy barátság, meg úgy együtt vagyunk, de már nem az igazi, inkább a béke iramába tartunk egyelőre, de ez így jó neki is meg nekem is, aztán kiderül, hogy mit hoz az élet, aztán még a végén kiderül, hogy velem töltöm az egész életemet. Sose lehet tudni, csak most van egy kis hullámvölgy. De ez minden embernél szokott lenni, egy hosszú időszak után azért.” (144)

Emellett több volt fogvatartott is beszámol arról, hogy voltak gondok a párkapcsolatban, de ennek ellenére a párkapcsolat fenntartása mellett döntöttek. Enyhébb problémák és a reintegráció folyamatát hátráltató súlyosabb válság, mint a megcsalás és a börtönbüntetés alatt mástól született gyermek elfogadása, egyaránt előfordulnak:

„Igen, de sikerült mindent megbeszélni, amik előtte voltak problémák, akkor, amik bent voltak problémák, ehhez le kell ülni és megbeszélni. De ha az ember tényleg helyre akarja rakni, akkor helyre is lehet.” (133)

Aztán mégis úgy voltam vele, hogy – már a gyerekek miatt is – benne vagyok abban, hogy na, jól van, kibékülünk. Utána meg sírtam rengeteget, szomorkodtam, minden... nem tudtam elviselni, ami történt velem, a börtön dolog, a megcsalási dolog, idegen gyerek, minden egyéb más. És azóta még ki sem alakult normálisan az életem. (...) Meg, hogy mondjam, anyuéknak nem tetszett az, hogy én visszamentem. Hogy visszavettem.” (110)

Azokban az esetekben, amikor a párkapcsolat a börtönbüntetés alatt vagy a szabadulás után szakadt meg, helyenként megjelenik a vágyakozás a stabil párkapcsolatra, a családalapításra a szabadulás után készült interjúkban:

„De a lány se úgy alakul, legalábbis egyiket sem érzem úgy, hogy legyen a gyerekem anyja, vagy hogy élne napi rendszerességgel. Meg hát ugye a lakáshoz jutás is problémát jelent. Családosan már egy fokkal könnyebb lenne, de az a nő még nem jött el, hülyeségbe meg nem vágom a fejszémet. (...) Ahogy mondtam az előbb is, családot szeretnék, meg egy kicsi kis házat. Meg gyereket. Hát úgy családot mármint, hogy asszonyt meg gyereket. Gyerekek számát majd megszabja az asszony, ha olyan.” (127)

„Az elsődleges az az, hogy megtaláljam az új asszonyt, akit a mi kultúránk szerint elvesszek.” (146)

„(...) Azért egy-kettővel azért próbálkozik az ember, de mondom, a személyes tapasztalatom az, hogy azért elég nehéz a mai világban egy komoly párkapcsolatot létesíteni szerintem.” (120)

Érdekes tény, és valószínűleg a fogvatartottak viszonylag fiatal korával (35 év alattiak) is összefügg, hogy a 31 személyből 13-nak új párkapcsolatot sikerült kialakítania a szabadulás után. Ezek között komoly szándékú, stabil élettársi kapcsolatok, rövid ideje tartó, de komolyan ígérkező kapcsolatok és rövidebb, átmeneti, még bizonytalan sorsú kapcsolatok egyaránt vannak az interjúalanyok elmondása szerint:

„A[z új] párommal nagyon így kettesben voltunk, ott volt, hogy semmivel [barátokkal] nem foglalkoztam.” (210)

„Hát, nekem most jelenleg van egy barátnőm, akivel összeköltöztünk már, és komoly szándékaink vannak egymással.” (306)

„Hát így párkapcsolatból párkapcsolatba vagyok, most van barátnőm három-négy hónapja.” (123)

Az interjúalanyok egy részének még nem is célja az elkötelezett párkapcsolat:

„Még nincs, még fiatal vagyok egy komoly kapcsolathoz, jó, mondjuk, ez mindenkinek máshogy jön, hogy mikor találja meg az igazit, de én úgy vagyok, hogy inkább várok. Csajozgatni persze csajozgatok, mert férfiből vagyok, de így komolyabbat még nem akarok.” (124)

„Kapcsolatom nincsen. Vagyis van kapcsolat, de hosszútávra nem gondolok. De lehet, hogy itt lenne az ideje, legalább lekötne. Nem tudom még, gondolkodok rajta nagyon.” (128)

Szerencsés helyzetben vannak azok, akinek a börtönbüntetés ideje alatt és közvetlenül utána sem bomlott fel a párkapcsolata, megmaradt a saját maga alapította családja (a második körös interjúalanyok csaknem negyede, 8 személy). Többen beszámolnak arról is, hogy élettársuk és családjuk támogatja őket a reintegrációban, főként a lakhatás

és az érzelmi támogatás terén. Az interjúkból kiderül, hogy ők, egy kivétellel, sikeresen reintegrálódtak a civil életbe:

„Hát eljött a várva-várt nap ugye, amit már mindenki nagyon várt. Kijöttem, hazamentem a családomhoz, örültem, hogy végre kint vagyok, nem bezárva hatszáz másik ember közé, jó érzéssel töltött el. Természetesen próbálok a mai napig legtöbbet a kislánnyommal, családommal foglalkozni.” (207)

„Hát amit ott bent elmondtam minden úgy történt. Gyerek is lett azóta. Vettem autót, dolgozok ugyanúgy rendesen.” (101)

„Nekem a családi háttér is nagyon sokat segít, az anyagi körülmények is, az iskolai végzettségem is. Visszataláltam a saját életemhez, hogy minden normális úton halad tovább.” (147)

Azok az interjúalanyok, akiknek sikerült a saját maguk által alapított családba reintegrálódnuk, fennmaradt a börtönbüntetés előtti párkapcsolatuk és családjuk, együtt laknak élettársukkal, menyasszonyukkal. Így egy lépéssel előrébb vannak pl. a saját családjuktól való önállósulás terén, mint azok az interjúalanyok, akiket a saját szüleik fogadtak be a szabadulás után, és az önállósulás csak a tervek szintjén szerepel.

Arra a kérdésre, hogy ki és mi segített nekik a beilleszkedésben, a második körös interjúban a volt fogvatartottak leggyakrabban a család (származási család és/vagy párkapcsolat) szerepét hangsúlyozzák:

„A család. Ők sokat segítettek. Az sokat jelent szerintem.” (101)

„Hát ugye ott volt édesanyám, meg ugye a barátaim, az az egy-kettő, aki tényleg barát. Mind anyagilag, mind lelkileg végig támogattak.” (130)

„[Szüleim] végig segítettek, míg bent voltam, végig szerettek, várták, hogy hazajöjjek, kijöttek értem, várták, hogy jöjjek, örültek nekem.” (124)

Néhányan spontán említik a család támogató szerepét, a családi támogatás meglétét és fontosságát, arra a kérdésre válaszolva, hogy fordultak-e valamilyen intézményhez támogatásért:

„[Vett ehhez (a reintegrációhoz) igénybe valamilyen intézményes segítséget?] Nem. Én tartottam magamat annyira erősnek, hogy ehhez nekem nem kell semmi. Meg hát mögöttem egy olyan családi háttér van, amihez nem kellett.” (133)

A családi kapcsolatok által a reintegrációhoz nyújtott társas támogatás

A családi kapcsolatok reintegrációban játszott szerepét House (House 1981, House-Umberson-Landis 1988) elméletének alkalmazásával vizsgáltam. House szerint a társas kapcsolatok a társas támogatás, társas ellenőrzés, valamint a követelések, konfliktusok által hatnak az egyének társadalmi integrációjára. A társas támogatás formái az elmélet szerint az érzelmi törődés, instrumentális segítség, információ, méltánylás.

Az **érzelmi törődés** (szeretet, szerelem, empátia), illetve az **érzelmi támogatás** említése nyolc interjúban explicit módon megjelenik a családi kapcsolatok támogató szerepének elmondásánál:

„Segítettek, támogattak ebből is, hogy ne legyek már ilyen, nem kell idegeskednem, ne legyek szomorú, majd megtalálom a helyemet. [Kik segítettek leginkább?] Hát, barátaim, családtagjaim, mindenki. Ilyen lelki támogatásban volt részem.” (310)

Az érzelmi támogatás konkrét említései helyett egyes interjúkban inkább utalások szerepelnek erre vonatkozóan: a szabadultak a családtagok „jól fogadták”, „örültek” a szabadultnak, jó érzelmi viszonyban van velük, gyerekei ragaszkodnak hozzá. Az is gyakran előfordul, hogy általában véve említik, hogy a családtagok segítik őket, amiben az érzelmi támogatás is benne lehet.

A társas támogatás instrumentális formája már jobban nyomon követhető az interjúkban. Az instrumentális támogatás a család részében a lakhatás biztosításában, a munkához jutásban, anyagi segítségben nyilvánul meg.

A **lakhatás** égető kérdés a szabadultak számára. Az interjúalanyok közül csak nagyon kevesen rendelkeznek saját lakással, és többnyire az albérletüket sem tudták fenntartani a börtönben töltött idő alatt. Mivel viszonylag fiatalok, egy részük a szülőkkel együtt lakott a börtönbe vonulás előtt. A szabadulás után, mint azt a reintegráció sikeréről szóló fejezetben leírjuk, a lakhatás terén legtöbben a származási család tagjaira, a szülőkre, testvérekre és nagyszülőkre támaszkodnak. Az önállósulási vágyak és az esetenként zsúfolt lakáskörülmények miatt azonban többen az elköltözést tervezik, amihez még nincsenek meg az anyagi lehetőségeik.

„Nem számít, mit kell csinálni, csak legyen belőle pénz, mert így nem jó, hogy itt lakom a szüleimmel. Frusztrál. Így nem vagyok vele jóban. Inkább összeszedem a kis pénzemet, aztán az élettársal, gyerekekkel elmegyünk valami albérletbe. Így nem jó itt, egymás hegyén-hátán. Mi is vagyunk öten. Négyen. Hát, nem elég az? Így is egymás hegyén-hátán vagyunk.” (111)

A származási családdal vagy a partner családjával való együttlakás esetén az inter-

júalanyok jelentős része akkor is ideiglenesnek tekinti ezt a lehetőséget, ha viszonylag jó körülmények között laknak. Fiatal felnőttekként önállósulni szeretnének a családtagoktól, a különköltözés anyagi akadályai azonban hátráltatják őket. Minden együttlakási helyzetben vannak azonban elégedettek is:

„Hát, nekem most jelenleg van egy barátnőm, akivel összeköltöztünk már, és komoly szándékaink vannak egymással. Szüleivel vagyunk együtt. Kint van (...) csöndes, nyugodt helyen. Én bejárok dolgozni.” (306)

Azok, akiknek sikerült a szülőktől önállósulniuk, és élettársukkal, gyerekeikkel laknak együtt, elégedettebbek a lakáskörülményeikkel.

Családi támogatás a munkavállalásban.

A családi kapcsolatok szerepe a munkához jutásban

Az interjúalanyokat már a börtönben készült interjúkban nagyon foglalkoztatták a szabadulás utáni munkavállalás lehetőségei. A munkát, a legális önálló jövedelmet a reintegráció egyik kulcsfeltételének tekintették. A börtönből szabadultak helyzete azonban nehéznek bizonyult a munkavállalás szempontjából. Beszámoltak arról, hogy egyre több munkahelyre erkölcsi bizonyítványt kérnek, hogy kiszűrjék a büntetett előéletűeket. Ráadásul az interjúalanyok jelentős része végzettség szempontjából is hátrányos helyzetű, illetve kevés munkatapasztalattal rendelkezik. A nehéz munkaerő-piaci helyzetben a szabadultak számára kiemelten fontos a társas kapcsolatokból fakadó támogatás, a kapcsolati tőke előnyei. A második körös interjúalanyok csaknem egyharmadánál (10 személy) a családi kapcsolatok jelentős instrumentális segítséget biztosítottak a munkavállalásban. A szabadultak egy részének a szülők, testvérek, rokonok munkahelyén sikerült elhelyezkednie a szabadulás után:

„A kisebbik bátyám, ő takarító cégnél dolgozott. Elsőnek elmentem hozzájuk, ott dolgoztam tán három hónapot, igen, és akkor utána mentem az autómosóba dolgozni. Ugye a mosó után meg jött ez a gipszkartonozás.” (207)

„Édesapámnak köszönhetem, ő is ennél az iskolánál dolgozik mint biztonsági őr, és akkor neki köszönhetem, hogy mikor volt üresedés, akkor szólt, hogy ha van lehetőség, akkor jönnék, és én meg elvállaltam, és akkor csináltam.” (124)

A családtagok néhány esetben abban játszottak szerepet, hogy a szabadultakat visszavették arra a munkahelyre, ahol a börtönbüntetés előtt dolgoztak:

„Utána egyből visszakerültem a volt munkahelyemre, ahol jól teljesítettem, szerepeltem. Édesapám is ott dolgozik, ami azért játszik közre, meg úgy jöttem el, hogy már konkrétan tudtam, hogy visszavesznek. Azért szerencsém is volt, mert pont belefértem

a keretbe, mert ez egy elég minimális létszámú kis cég.” (120)

Szerencsésnek tartották magukat azok a szabadultak is, akik a családi gazdaságban vagy vállalkozásban jutottak munkához (1–1 személy). Ők már a szabadulás előtt számítottak erre a segítségre a családjuk részéről. Elégedettek a munkájukkal, és úgy érzik, sikeresen beilleszkedtek a civil életbe a családjuk segítségével.

A családtagok által nyújtott anyagi támogatás (szintén instrumentális segítség) fontos addig, amíg munkához és önálló jövedelemhez jutnak, legalábbis az első fizetés megérkezéséig. Érdekes az az eset, amikor már kialakult szokásként jelenik meg az anyagi támogatás a közeli rokonok részéről, mint egyfajta kezdőtőke, ami szükséges a szabadulás utáni elinduláshoz, beilleszkedéshez:

„Az édesanyámék meg a nagybátyám, nem tudom, van nálunk egy ilyen szokás, hogy ha valaki szabadul a börtönből, akkor dobnak neki össze egy kis pénzt, hogy azért valamennyi tőkéje legyen, aztán úgy. Összedobtak (...) forintot, az azért nem volt rossz pénz.” (146)

Az anyagi támogatás viszont leginkább átmeneti megoldás, a visszailleszkedéshez szükség van a munkához jutáshoz és az ebből eredő önálló jövedelemhez:

„Én így látom optimistán. Én két hetet adok [a munkához jutásig], de mondom még egyszer, az a baj, hogy (...) ezer forinttal elindultunk és mondom, ott tartunk, két nap múlva éhezni fogunk, (...) ezt nem mindenki teheti meg, hogy édesanyámék segítettek, meg ahonnan kapargattunk. Nem tudja mindenki megtenni. Tehát mondom még egyszer, kenyérproblémák vannak. Nem hogy kétszázezer forintot zsebre vágok és elmegek máshova lakni. És én erre azt mondom, hogy szerencsénk van és csoda. Mert ezt önerőből nem tudtam volna megcsinálni...” (401)

„Hát a pártfogóval beszélgettem nagyon sokat, de nekem úgy igazából segítséget a családom nyújtott. Tehát mondjuk az, hogy voltam mamámnál, utána Pestre volt hova jönnöm, ameddig dolgoztam, és meglett az első havi fizetésem, hogy kivegyek, mondjuk egy albérletet.” (210)

Néha előfordul, hogy a volt fogvatartott hosszabb távon a családtagjai segítségére szorul, lakhatás és anyagi támogatás szempontjából. A következő interjúalanynál a munkavállalás akadálya, az egészségkárosodás elmondása szerint a börtönben az örök bánalmazó viselkedése és a megfelelő kezelés hiánya miatt alakult ki, majd a szabadulás utáni megterhelő munka miatt súlyosbodott:

„Azóta [gerincproblémáim miatt] sajnos a szüleim próbálnak – és az élettársam – segíteni. De így már elég unalmas, hogy nem én [dolgozom], hanem ők segítenek, ez így nem igazán jó.” (111)

A családi támogatást azonban ilyen nagy mértékben kevesen kívánják igénybe venni. Az interjúkban, még a fenti esetben is (111) vágyként, törekvésként, jövőbeli tervként megfogalmazódik a szülői családtól vagy az élettárs családjától való függetlenedés igénye. Ez főként azokra az interjúalanyokra igaz, akik együtt is laknak a származási családdal vagy az élettárs családtagjaival. A függetlenedési vágy akkor is jelen van, ha az interjúalany jó anyagi körülmények között él a szüleivel:

„Szeretnék elköltözni itthonról, huszonöt éves vagyok, és nem szeretnék a szüleim nyakán lógni, amint van rá lehetőségem, keresek egy albérletet, és meg kéne tanulni egyedül élni, hogy megtanuljam, hogy később mire számítsak, hogy ne az utolsó pillanatban legyen az, hogy jézusom most mi lesz, hanem fel legyek készülve. Hogy ha nem is véglegesen, csak pár hónapra elköltözni, hogy megtanuljam, hogy saját magam hogy jövök ki.” (124)

Az önállósulási tervek fokozottan jelen vannak, ha az interjúalanyok párjukkal együtt laknak valamelyikük szüleinél, bár vannak kivételek, akik hosszú távon is az együttlakást tervezik.

Néha az interjúalanyok már a szabadulás után is az elérhető szülői támogatás csak egy részét kívánják igénybe venni, hogy önállóságukat megőrizték, illetve a börtön korlátok közé szorított világa, mozgásteret után visszaszerezzék:

„Nem kértem [anyagi segítséget]. Mondtam anyunak, ne is adjatok, úgymint feltalálom magamat. Mentem, jelentkeztem, telefonáltam munka miatt is.” (128)

Vannak azonban olyan többszörösen hátrányos családi háttérrel rendelkező szabadultak is a második körös interjúalanyok között, akiket a családtagjaik nem tudnak támogatni, mert nincsenek meg a szükséges erőforrásaik. Egyik interjúalany (135.2. interjú) sokgyermekes családból származik, szülei és még otthon lakó testvérei nagyon rossz anyagi körülmények között élnek egy másfél szobás kislakásban. Ide fogadták be ideiglenesen szabadulás után az interjúalanyt, de konfliktusos, problémás a kapcsolatuk, „párszor kidobták”. A munkához jutásban sem tudtak segíteni neki. Amikor sokáig beteg volt, nem hívtak orvost, és emiatt félbemaradt a munkaügyi központ által felajánlott tanfolyama. Orvosi igazolás hiányában vissza kell fizetnie a tanfolyam díját, erre viszont anyagilag nem volt képes. Az integrációra tett próbálkozásai sikertelennek bizonyultak az interjú készítésének időpontjáig.

Egy másik interjúalany (310. interjú) a bátyjánál lakik, de szabadulása óta nem talál munkát, alacsony végzettsége és büntetett előélete miatt. Voltak továbbá olyan esetek is, amikor családtagok, főként a szülők azért nem nyújtanak támogatást, mert deviánsak, nemtörődömök, elhanyagolók, nem tartják a kapcsolatot a fiatal felnőtt gyermekkel, nin-

csenek vele jó viszonyban vagy már elhaláloztak. Ezekben az esetekben nagyon nehéz, de nem lehetetlen az integráció. Egy interjúalany esete példázza ezt a helyzetet, akinek nehéz gyermekkorra volt, bántalmazó és gondatlan szülőkkel, majd nevelőintézetben nőtt fel (144. interjú). A börtönből való szabadulás után négy hétig hajléktalanszállón lakott, később viszont kibékült a börtön előtti barátnőjével, és azóta együtt élnek. Élettársát említi, mint támogatást nyújtó személyt, dolgozik (munkáját egy barátja segítségével szerezte) és kerüli a bűncselekmények elkövetését.

A társas támogatás a szabadulás után közvetlenül leginkább egyirányúnak tűnik, a szabadult személy felé áramlik, hosszabb távon azonban kétirányú. Egyes interjúkban megjelennek a szabadult személy által nyújtott társas támogatás formái is. Olyan helyzet is kialakul, amikor elsősorban a volt fogvatartott jelent/biztosít anyagi támaszt a családjá számára, már közvetlenül a szabadulás után:

„65.110 forinttal szabadultam, hazaértem, anyunak kifizettem a tartozásait, amik voltak, feltöltöttem a villanyórát, meg elmentem bevásárolni, kaja meg ilyenek.” (130)

A fenti interjúalany gondolkodásának, terveinek központi eleme az anyjáról való gondoskodás, a társas támogatás, amit megkönnyít a vele együtt lakás:

„És akkor anyám lakna itt lent én meg felkötnék oda, és akkor legalább itt vagyok, tudok rá vigyázni. Tüdőembóliát kapott, ugye ezt meséltem ott bent is, és ugye hát elég beteges szegény. És nem árt, ha valaki a közelben van. Ezért sem akarok még elmenni messzire, mert így azért tudom intézni az ügyeit is, meg mindent, a gyógyszereit. Hogy ne erőltesse meg magát, ha nem muszáj.” (130)

A társas támogatás kétirányúvá válik, ha a fogvatartottnak sikerül munkához jutnia és jövedelméből hozzájárul a befogadó család háztartásához, vagy a saját maga által alapított család fenntartásához. Erre lehetőségeik szerint törekednek is az interjúalanyok:

„Meg tényleg próbálok mindent megadni a gyerekeimnek meg az élettársamnak is, hogy megkapjanak mindent. Jó, néha én is vagyok szar helyzetben, amikor ő ad nekem, de azért megpróbálok én adni. De ez a szokásos, próbálunk igazodni egymáshoz.” (144)

Megható annak az interjúalanynak a helyzete, akitől a börtönbüntetés letelte előtt nem sokkal vált el a felesége, és jelenleg próbál konfliktusmentes kapcsolatot fenntartani vele, a gyermekükkel való kapcsolattartásra koncentrálva. A gyermek kedvéért a közös anyagi javakról is lemond, és a barátja segítségével a cége telephelyén kialakított lakásban lakik. Az interjúalany a gyerekekkel való kapcsolatára koncentrál, instrumentális és érzelmi támogatást biztosítva neki. A minél előbbi munkába állásra az motiválta, hogy fizetni tudja a gyermektartási díjat.

„Tehát én mondtam neki, hogy mondom, ez most temiattad van, de mondom, én a gyerek elől nem akarom elvenni a dolgot. Annak ellenére, hogy ennyire, ennyire, hát nem is tudom, hogy fogalmazzak, eleve nagy csalódás volt nekem ez az egész dolog. De én most, nehogy akkor most nektek kelljen másik tévét vagy ágyat, vagy bármit venni, eljövök én akkor, (...) akkor én innen újra tudom kezdeni az egészet. Akkor éljetez úgy biztonságban akkor, hogy ahogy tudtok. (...) Amikor velem van kéthetente [a gyerek], akkor játszunk, elvagyunk, kutyát sétáltatunk. (...) Hát, itt van kint a telepen, de az övé. Tehát úgy van, hogy én etetem, meg minden, de úgy van mondva, hogy az övé a kutya.”
(307)

Összességében elmondható, hogy a közeli családi kapcsolatokból eredő támogatás sokoldalú. A családtagok egy időben a társas támogatás több formáját biztosítják a szabadultnak, hogy vissza tudjon illeszkedni a civil életbe: érzelmi támogatást, lakhatást vagy az ehhez szükséges kezdeti összeget, kapcsolati tőkájük révén a munkához jutást, információt a szóba jöhető munkákról.

Az információ mint a társas támogatás egy formája a börtönben és közvetlenül a szabadulás után játszik leginkább szerepet. A börtönbüntetés ideje alatt megváltozott kinti világgal kapcsolatban a családtagok nyújtják az információ egy részét. A munkával, beilleszkedéssel kapcsolatos információk elvileg a formális segítő rendszereken keresztül (pl. munkaügyi központ, pártfogó felügyelet) is megszerezhetőek lennének. Úgy tűnik azonban, hogy a szabadultak inkább fordulnak információért a rokonokhoz, barátokhoz, ismerősökhöz, mint a hivatalos szervekhez, melyekben sokkal kevésbé bíznak meg, és ezt tapasztalataik is megerősítik.

A méltánylás a társas támogatás egy sajátos formája, amely főként konstruktív visszajelzéseken és az egyén számára fontos személyek által kifejezett elfogadáson alapul, illetve tartalmazza a társas összehasonlításokat is. Fentiek és a belőlük levont információk lehetővé teszik, hogy az egyén, esetünkben a szabadult személy megfelelő önértékelést alakítson ki, amely hozzájárul a civil társadalomba való reintegrációjához. A szabadult személyek közül többen beszámolnak arról, hogy a családtagok szerint pozitív irányba változtak a börtönbüntetés alatt, illetve a visszajelzések arra motiválják őket, hogy jó irányba változzanak:

„Megváltoztam, mindenki azt mondta, hogy sokat változtam. Ennyi idő alatt más már bűnözött, nekem meg meg se fordul a fejembe. Ezt most komolyan mondom.” (106)

„Azt gondolom, hogy az ismerőseim meg a családtagok körében a bizalom még nem alakult ki annyira. De egy év múlva szerintem már azt mondhatom, hogy hasznos tagja vagyok a társadalomnak.” (144)

A társas kapcsolatok House (1981) elmélete szerint a társas támogatáson kívül a társas ellenőrzésen keresztül befolyásolják az egyén társadalmi integrációját, illetve a követkelések, konfliktusok is hatást gyakorolnak erre.

A családi kapcsolatok ellenőrző szerepe a börtönből szabadultak esetében potenciálisan fontos lehet a visszaesés elkerülése érdekében. Figyelembe kell venni azonban, hogy a családi kapcsolatok a bűncselekmény elkövetését sem tudták megakadályozni, tehát ellenőrző szerepük nem működött megfelelően. Az első körös interjúkban a fogvatartottak beszámoltak arról, hogy a családtagok sokszor figyelmeztették őket, hogy magatartásuk nem megfelelő, és „rossz lesz a vége”. Figyelmeztetésük azonban legtöbbször hiábavaló volt, az interjúalanyok csak a börtönbüntetés ideje alatt tudatosították a tanácsok igazságtartalmát. A családi kapcsolatok ellenőrző szerepe kevésbé látszik érvényesülni a szabadulás után, de néhány esetben általános családi jó tanácsként fogalmazódik meg, hogy változzon meg a szabadult:

„Itthon is mondták, hogy változzak meg, mert ez így nem lesz jó, aztán eldolgozgatok, én a rossz társaságot elkerülöm. Ennyi. Így-úgy, és most legalább eldolgozgatok. Most egy picit, úgy hogy nem zavar meg semmi, a rossz társaságot elkerülöm, így, hogy most egyedül vagyok a barátnőmmel.” (118)

„Hát igazából a barátokkal nem nagyon van tartva, mármint a régi barátokkal a kapcsolat mert ugye visszavezethető majdnem az összes probléma arra, hogy a haveri társaság. És amikor történt ez az egész, hogy én bekerültem a börtönbe, akkor egy olyan határozásra jutottunk el a családdal, hogy a barátokkal teljes mértékben meg kell szakítani a kapcsolatot. Ez meg is történt, egy-két személy van, akivel tartom a kapcsolatot, de csak telefonon, vagy néha találkozunk, de ennyi.” (133)

A barátok részéről megnyilvánuló kontroll viszont konkrétabb és adott helyzetekhez igazodó, ezért hasznosabbnak tűnik a visszaesés elkerülésében. A „balhék”, csoportos verekedések egy újabb börtönbüntetés kockázatát jelentik, ezért fokozottan fontos az elkerülésük és a barátok, haverok figyelmeztetései:

„De a haverok is nagyon ügyelnek rám, hogy ne csináljak hülyeséget, ha valami balhé van. Mindig, amikor balhé van, akkor engem inkább elküldenek. Mondjuk, ha másokkal vagyunk és belém kötnek, akkor engem elvisznek a csajok, hogy ne csináljak hülyeséget. Nagyon próbálnak ügyelni.” (128)

„Aztán a csávó odajött és elkezdett nekem pampogni, hogy mit képzelek magamról. Aztán odaugrottak a haverok, hogy nyugodjak le, nehogy pofán vágjam, mondom nekik, dehogyan vágom, nem akarok visszamenni a sirtre, nem vagyok én hülye. Meg ilyenek is. Szóval vissza kell fognia az embernek magát.” (128)

A külső, családi és baráti kapcsolatokból eredő kontroll mellett és/vagy helyett inkább az önkontroll kap szerepet a fiatal felnőtt fogvatartottaknál:

„Látod, le is töröltem magam fészről, mert irkáltak, hogy találkozunk, mi van veled. Mert tudom, ha találkozunk, akkor visznek tovább a hülyeségbe. Akkor inkább nem.” (401)

„Én azt hittem, több ember fog elpártolni, [ehelyett] több ember akart mellém állni, de én nem foglalkoztam velük. Tudtam, hogy jó vége nem lesz, érted. Én megmondtam nekik.” (402)

Az önkontrollt, a bűncselekménytől való tartózkodás szándékát főként a családtagok iránti ragaszkodásuk motiválja. Az interjúalanyok már a börtönben elmondták, hogy a család hiányának érzete, a családtagok iránti ragaszkodás visszatartja vissza őket a jövőbeni bűnelkövetéstől. Ezt legtöbbször a szabadulás után készült interjúkban is megerősítik. Fontos szempont a bűnelkerülésben, hogy azért nem kockáztatnak újabb börtönbüntetést, hogy ne kelljen újra elszakadniuk a családtagjaiktól.

„De én már nem megyek. Én már voltam, most már menjen más. Én már megtapasztaltam, nekem már nem kell ezen mit tapasztalnom. Most csak az van a szemem előtt, hogy mindenkit boldoggá tegyek, akit szeretek. Semmi más vágyam nincs. Hát meg, hogy édesanyámnak ne lássam még egyszer olyan szomorúnak az arcát. (...) ettől készültem ki bent, hogy beszélőre is jött a kislány és velem akart maradni és nem maradhatott ott velem, mert az őt akarta, hogy nem, nem. Hát nem! Még egyszer ilyen nem.” (111)

A második körös interjúk nagy részében megjelenik a visszavonulás a családba, régi barátok kerülése, családra koncentráció. „*Elvagyok a családdal*” (402.2), „*aztán csak a család, aztán ennyi*” (105.2), mondják az interjúalanyok. Kifejtik, hogy a baráti, haveri kapcsolatok, a bulizás, amellyel, hogy már nem játszanak olyan fontos szerepet a szabadulás utáni életükben, mint a börtönbe kerülés előtt, számos kockázatot rejtenek. A szórakozóhelyek, az alkohol- és drogfogyasztás kockázati tényezők számukra, amit saját maguk is belátnak, és igyekeznek kerülni, korlátok közé szorítani.

A család szerepe a proszociális identitás kialakulásában

A reintegráció akkor tekinthető sikeresnek, ha a szabadultak egy új, proszociális identitást alakítanak ki. Ehhez szükséges, hogy a fogvatartottak felismerjék és korrigálják azokat a hiedelmeiket és elképzeléseiket, amelyek engedélyt adnak a bűnelkövetésre. A proszociális identitás feltétele tehát, hogy a bűnelkövetés ne jelentsen számukra alternatívát, mint az a börtönbüntetés előtti időszakban gyakran előfordult, például megélhetősi

gondok esetén (kivételet képez az a néhány interjúalany, akik nem szándékos bűncselekmény miatt kerültek börtönbe). A proszociális identitás kialakítása jó esetben már a börtönbüntetés idején elkezdődik. A nem-bűnöző családtagokkal való kapcsolattartás tudatosítja a fogvatartott interjúalanyokban a családi kapcsolatok fontosságát. Ennek hatására az interjúalanyok jelentős része már a börtönbüntetés ideje alatt készült interjúban kifejezi szándékát, hogy tartózkodni fog újabb bűncselekmények elkövetésétől, hogy ne kelljen egy újabb szabadságvesztés miatt újra elszakadnia a családtagoktól. Kérdés, hogy az interjúalany mennyire hagyja nyitva a kérdést, ugyanis egyesek elképzelhetőnek tartják, hogy ha másként nem tudnak majd megélni, kénytelenek lesznek bűncselekményhez folyamodni. Ezekben az esetekben nem beszélhetünk pozitív irányú identitás-változásról, ehhez az szükséges, hogy az interjúalany morálisan is elítélje a bűncselekmény elkövetését, és kizártnak tartsa, hogy ehhez folyamodjon a jövőben. Szerencsére ez utóbbiakra is van példa az interjúalanyaink között. A börtönbüntetés alatt és után a proszociális identitás kialakítását elősegíti, hogy a fogvatartottak elképzelik magukat családi kapcsolatok aktív részeként. Ha még nincs saját maguk által létrehozott családjuk, vagy párkapcsolatuk a börtönbüntetés alatt szűnt meg, terveik között kiemelt helyet foglal el a családalapítás. A következő interjúalanytól elvált a felesége, de igyekszik kislányával jó kapcsolatot fenntartani, dolgozik, és sikerült reintegrálódnia a kinti életbe:

„Még szeretnék családot mindenféleképpen, mert én valahogy úgy éreztem jól magam, tehát, hogy főleg, hogy volt [van] a kislányom is. Tehát én, én, nekem az úgy nagyon, nekem az tetszik. Tehát nem is az, hogy tetszik, én úgy érzem jól magam, hát, csak most itt a munkát csinálni kell, meg ugyebár azért még el kell fogadtatnom magam itt az emberekkel. (...)”

„Hát, minél jobban megerősödni anyagilag, és találni egy megbízható, stabil párt. (...) utána meg az idővel sok minden megoldódik. Meg, ha az ember dolgozik, akkor rendbe tudja tenni újból az életét, és akkor ez a dolog, ez feledésbe tud merülni.” (307)

A meglévő családi kapcsolatok a szabadulás után egyesek számára egy lehetőséget, nyugodt és biztonságos környezet biztosítanak, ahova visszavonulhat, amíg visszailleszkedik a börtön zárt és szabályokkal körülhatárolt világából a szabad, de kockázatos civil világba. A visszavonulás a családba, amely bizonyos mértékig bezárkózást is jelent, fokozatosan oldódhat, az egyének fokozatosan újra kialakítanak más kapcsolatokat is, amelyek már a pozitív irányba megváltozott identitásuknak is megfelelőek.

Összefoglalás, következtetések

A reintegráció sikerét pozitívan befolyásoló fő tényezők között kiemelt helyen szerepelnek a családi kapcsolatok, főként azok, amelyeket fontosnak érez a szabadult: a szülői család és a saját maguk által alapított család. A családi kapcsolatok egyszerre több típusú társas támogatást is nyújtanak a szabadultak beilleszkedéséhez a következők közül: érzelmi támogatás, instrumentális támogatás, információ és méltánylás. Az interjúalanyok az instrumentális támogatás különböző formáit (lakhatás, segítség a munkához jutásban, anyagi támogatás) részletezik a leginkább. Az érzelmi támogatást inkább a magától értetődőség dimenziójában értelmezik, vagy általánosságban említik. Kisebb szerephez jut az interjúkban az információ és a méltánylás, mint a társas támogatás további formái. A társas kapcsolatok negatív aspektusai, a követelések és konfliktusok csak néhány második körös interjúban szerepeltek.

A családi társas kapcsolatok ellenőrző szerepe kevésbé érvényesül direkt módon. A szabadultak inkább önkontrollról számolnak be, amelyet optimális esetben elősegítenek a baráti és családi kapcsolatok is. A társas támogatás nem csak a fogvatartott felé áramlik, hanem a fogvatartott is igyekszik viszonzni ezt. A családfenntartáshoz való hozzájárulás, a fizetett munka végzése strukturálja a szabadult interjúalanyok idejét (azokét, akik hozzájutnak fizetett munkához). Ezáltal kevesebb idejük és motivációjuk van a visszaesés kockázatát jelentő „balhész” haverokkal, barátokkal való kapcsolattartásra, szórakozásra.

Ezt tudatosítják és el is fogadják, úgy érzik, hogy a családi kapcsolatok fontosabbá váltak, és nem akarják kockáztatni, hogy egy újabb bűncselekmény miatt újra elszakadjanak egymástól. A fentiek leginkább azokra a szabadultakra vonatkoznak, akik valóban rendelkeznek támogató családi háttérrel, jól működő kapcsolatokkal. Nehezebb helyzetben vannak azok, akiknek párkapcsolatuk a börtönbüntetés alatt vagy közvetlenül a szabadulás után szakadt meg, és közülük is azok, akinek azóta nem sikerült új stabil párkapcsolatot kialakítaniuk. Néhány fogvatartottnál utalások vannak arra, hogy a magány és/vagy az unalom gondot okoz, ami kockázatkereső magatartáshoz vagy akár bűnelkövetéshez is vezethet. Az ő esetükben a reintegráció sikerességét nagymértékben befolyásolja a származási család támogatása mellett a baráti, haveri, munkatársi kapcsolatokból eredő társas támogatás megléte, illetve fontos lenne, hogy kidolgozzák a barátkozás és a szórakozás új típusú forgatókönyveit, amelyek további proszociális kapcsolatok kialakítását tennék lehetővé.

Hivatkozások

- Albert F. – Dávid B. (1998) Hajléktalanság az emberi kapcsolatok szemszögéből: szakirodalmi áttekintés. *Szociológiai Szemle*, 1998/4, 119–139. <http://www.szociologia.hu/dynamic/9804albert.htm> (letöltve: 2015. 04. 25.).
- Ardelt, M. – Day, L. (2002) Parents, Siblings, and Peers: Close Social Relationships and Adolescent Deviance. *The Journal of Early Adolescence*, 22(3), 310–349.
- Bales, W. D. – Mears, D. P. (2008) Inmate Social Ties and the Transition to Society: Does Visitation Reduce Recidivism? *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45(3), 287–321.
- Berg, M. T. – Huebner, B. M. (2011) Reentry and the Ties that Bind: An Examination of Social Ties, Employment, and Recidivism. *Justice Quarterly*, 28(2), 382–410.
- Besemer, S. – Farrington, D. P. (2012) Intergenerational transmission of criminal behaviour: Conviction trajectories of fathers and their children. *European Journal of Criminology*, 9(2), 120–141.
- Burnett, R. (1992) *The dynamics of recidivism*. Oxford: Centre for Criminological Research.
- Burnett, R. – Maruna, S. (2004) So „Prison Works”, Does It? The Criminal Careers of 130 Men Released from Prison under Home Secretary, Michael Howard. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 43(4), 390–404.
- Christian, J. (2005) Riding the Bus: Barriers to Prison Visitation and Family Management Strategies. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 21, 1 (2005. 02. 01.), 31–48.
- Christian, J. – Mellow, J. – Thomas, S. (2006) Social and economic implications of family connections to prisoners. *Journal of Criminal Justice*, 34(4), 443–452.
- Cochran, J. C. (2012) The ties that bind or the ties that break: Examining the relationship between visitation and prisoner misconduct. *The Prison Experience*, 40(5), 433–440.
- Cochran, J. C. (2014). Breaches in the Wall: Imprisonment, Social Support, and Recidivism. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 51(2), 200–229.
- Cochran, J. C. – Mears, D. P. (2013) Social isolation and inmate behavior: A conceptual framework for theorizing prison visitation and guiding and assessing research. *Journal of Criminal Justice*, 41(4), 252–261.
- Cochran, J. C. – Mears, D. P. – Bales, W. D. (2014) Who Gets Visited in Prison? Individual- and Community-Level Disparities in Inmate Visitation Experiences. *Crime & Delinquency*.
- Connor, D. P. – Tewksbury, R. (2015) Prison Inmates and Their Visitors: An Examination of Inmate Characteristics and Visitor Types. *The Prison Journal*, 95(2), 159–177.
- Crank, B. (2014) *The role of Subjective and Social Factors in the Desistance Process: A Within-Individual Examination*. Dissertation, Georgia State University, 2004. http://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=cj_diss (letöltve: 2015. 04. 04.).

- Duwe, G. – Clark, V. (2011) Blessed Be the Social Tie That Binds: The Effects of Prison Visitation on Offender Recidivism. *Criminal Justice Policy Review*, 24(3), 271–296.
- Fiáth T. (2013) Édenkert a rácsokon túl. Fogvatartottak elképzelései a szabadulás utáni életéről. *Börtönügyi Szemle*, 2, 63–74.
- Giordano, P. C. – Schroeder, R. D. – Rudolph, J. L. (2007) Emotions and Crime over the Life Course: A neo-Meadian Perspective on Criminal Continuity and Change. *The American Journal of Sociology*, 112, 1603–1661.
- Goodwin, V. – Davis, B. (2011) *Crime families: Gender and the intergenerational transfer of criminal tendencies*. Trends and Issues in Criminal Justice, Australian Institute of Criminology. http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi414.pdf.
- House, J. S. (1981) *Work stress and social support*. Reading, Mass: Addison-Wesley Pub. Co.
- House, J. S. – Umberson, D. – Landis, K. R. (1988) Structures and Processes of Social Support. *Annual Review of Sociology*, 14, 293–318.
- Maruna, S. (2001) *Making good: how ex-convicts reform and rebuild their lives* (1st ed). Washington D.C: American Psychological Association.
- Paternoster, R. – Bushway, S. (2009) Desistance and the Feared Self: Toward an Identity Theory of Criminal Desistance. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 99 (4), 1103–1156. <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=7339&context=jclc> (letöltve: 2015.05.07.).
- Visher, C. A. – Kachnowski, V. – La Vigne, N. – Travis, J. (2004) *Baltimore Prisoners' Experiences Returning Home*. Washington, DC: The Urban Institute. <http://www.urban.org/research/publication/baltimore-prisoners-experiences-returning-home> (letöltve: 2015.05.07.).
- Visher, C. A. – O'Connell, D. J. (2012) Incarceration and inmates' self perceptions about returning home. *The Prison Experience*, 40(5), 386–393.